Ekonomisk-historiska institutionen
Stockholms universitet
Magisteruppsats, HT 2003
Av: Anna Wester
Handledare: Yvonne Svanström

Hjältinna i folkhemmet

Normer och ideal i *Morgonbris* 1932-1939

INNEHÅLL:

DET STORA OCH DET LILLA HEMMET **3**

TEORI OCH METOD **8**

KÖNSMAKTSORDNINGEN 8

METOD 12

Analysmodeller *14*

MATERIAL OCH URVAL 16

TIDIGARE FORSKNING 17

DISPOSITION 19

KRISÅREN **21**

DET SVENSKA FOLKHEMSPROJEKTET 22

KRIS I BEFOLKNINGSFRÅGAN 24

KVINNORS RÄTT 25

Kvinnorna organiserar sig *26*

De socialdemokratiska kvinnorna *27*

DRÖMMEN OM FOLKHEMMET **31**

FUNKIS – DEN IDEALA LÖSNINGEN 31

”Hjälplösa i möbelaffären” *33*

OBETALT ARBETE UTAN VILA – DEN PARADOXALA KOMPLEMENTÄRA MODELLEN 38

ARBETAREN OCH DEN VAKNA HUSMODERN 44

Folkhemmets önskade och oönskade egenskaper *45*

BARNEN – DUKTIGA POJKAR OCH FRAMTIDENS HUSMÖDRAR 50

Familjen i samhällets intresse *53*

AVSLUTANDE DISKUSSION **59**

DET KOMPLEMENTÄRA TÄNKANDET 60

PARADOXERNA – DEN NYA KVINNAN OCH NYGAMLA FAMILJEIDEAL 62

FOLKHEMMETS IDEALA MÄNNISKOTYPER 64

SLUTSATS 65

KÄLLFÖRTECKNING **66**

Det stora och det lilla hemmet

Under 1930-talet skedde stora förändringar i det svenska samhället. Man brukar säga att det var då projektet med att bygga det som kommit att kallas ”det svenska folkhemmet” började. Och det var staten i socialdemokratiska kläder som var den viktigaste arkitekten. Blivande statsminister Per Albin Hansson beskrev projektet i ett tal i riksdagens andra kammare 1928:

> Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre, där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker icke ned och plundrar den svage. I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet.[1]

I det berömda folkhemstalet pratade Per Albin Hansson både om det stora hemmet, samhället, och familjernas små hem som utgjorde det. Det var en jämlikhetsförklaring riktad till arbetarklassen, en startsignal för byggandet av ett välfärdssamhälle med plats för alla. Under 1930-talet rådde stor arbetslöshet och fattigdom i Sverige. Ungefär hälften av befolkningen bodde fortfarande på landsbygden, men urbaniseringen var i full gång och gav nya förutsättningar för människor när det gällde att klara sin försörjning. Inkomster i form av pengar blev, i och med uppdelningen mellan hushållsarbetet och arbetet utanför hemmet, viktigare än tidigare i det urbana kapitalistiska samhället.[2] Detta gjorde att könsarbetsdelningen blev tydligare och att kvinnors och mäns uppgifter inom och utanför familjen på olika sätt formaliserades genom lagstiftning och i människors vardagliga liv.

Det var den framväxande borgerliga ideologin, sprungen ur kristendomens värderingar, som under sent 1800-tal skapade normen om familjen som till stor del var rådande under 1920- och 30-talen. Det borgerliga idealet, som inte alltid stämde överens med verkligheten, var att kvinnor i första hand var mödrar och fruar och att det var genom äktenskapet som de kunde nå moralisk status: "womens identification with the domestic and moral sphere implied that they would only

---

[1] Per-Albin Hanssons tal i andra kammaren 1928. Här i Åslund (1994) s 126.
[2] Åmark (2002) s 255 och 238.

become active economic agents when forced by necessity".[3] Mannens roll i äktenskapet var att försörja och skydda sin familj. Enligt idéhistorikern Ronny Ambjörnsson var detta ideal också en del av den svenska arbetarrörelsens strategi under kapitalismens framväxt. Nyckelorden var, enligt Ambjörnsson, bland annat nykterhet, hyfs, värdighet, moral, självtillit och just idealfamiljen med "det goda hemlivet med fasta könsroller".[4] Han kallar detta en disciplineringsprocess eller självuppfostran och man skulle kunna se utvecklingen från 1930-talet som att staten tog över uppfostringsprojektet. I och med att socialdemokraterna tog makten i Sverige, kunde de föra fram arbetarklassens ideal som samhällets. Genom det stora välfärdsprojektet med reformer på livets alla områden, ämnade Per Albin Hansson och andra av folkhemmets medskapare förverkliga sina drömmar om det jämlika samhället, där hårt arbete och ett moraliskt leverne gav status och värdighet.

Folkhemsprojektet gav ljusning och framtidstro åt många hårt arbetande kvinnor och män under det på många sätt mörka trettiotalet och kanske är det därför samhällsutvecklingen under den här tiden i den traditionella historieskrivningen ofta beskrivs som en ganska oproblematisk process där det bara fanns vinnare. Som exempel på vad som skrivits i traditionella historieböcker om folkhemsidén kan Lars Magnussons grundbok om den svenska ekonomiska historien stå. Han skriver bland annat att ”folkhemstanken sporrade till ett samhällsbygge som eliminerade den sociala nöden” och han betonar att de nya reformerna kom att vara generella, det vill säga kom alla medborgare till godo.[5] Men i och med nya perspektiv i välfärdsforskningen har frågor ställts som visar att de diskurser som då dominerade samhället även bidrog till att människor som bröt mot normer blev diskriminerade eller osynliggjorda, och att den jämlikhet man talade om skulle förverkligas inom en patriarkal och heteronormativ struktur.[6]

De socialdemokratiska kvinnornas inflytande över samhällsutvecklingen ökade under den här tiden och inom socialdemokratin började de benämnas som folkhemmets medskapare. Men i projektets programförklaringar framgår det tydligt att kvinnor och män inte skulle ha samma uppgifter utan könen skulle komplettera varandra, precis som i de små hemmen. Det var män som

---

[3] Davidhoff och Hall (1987) s 272.
[4] Ambjörnsson (1988) s 227. Se också Nordberg (1990). Nordberg diskuterar skötsamhetsbegreppet ur ett genusperspektiv.
[5] Magnusson (1997) s 456. Se även Esping-Andersen (1994).
[6] Se Hirdman (1989 och 1992) och Frangeur (1998). Vad jag menar med begreppet diskurs och heteronormativitet diskuteras under avsnittet Teori och metod.

skulle vara folkhemmets organisatörer och kvinnorna dess vårdare:[7] Utnämningen gjordes av Per Albin Hansson redan 1927 i en artikel i *Morgonbris*:

> Vi ha hunnit så långt att vi kunna börja reda det stora folkhemmet. Det är fråga om att där skapa trevnad och trivsel, göra det gott och varmt, ljust och glatt och fritt. För en kvinna borde det inte finnas en mera lockande uppgift. Kanske behöves det blott att hon får ögonen på den, att hon får väckelse, för att hon skall komma med hela sin iver och hänförelse.[8]

Hansson talade här om för de socialdemokratiska kvinnorna att deras uppgift i välfärdsbyggandet var att fortsätta med sådant som traditionellt ansetts vara kvinnans uppgift i familjen. Hon skulle inreda hemmet och fylla det med värme och ljus och hon skulle vårda det, som hon alltid vårdat sitt hem, sin make och sina barn. Men hon skulle också förstå att detta var vad hon *ville* göra, hon behövde få väckelse så att hon tog sig an sin uppgift med iver och hänförelse. Det socialdemokratiska kvinnoförbundet tog på sig denna uppgift – att fostra kvinnorna till folkhemmets inredare och vårdare.[9]

De värderingar som under 1930-talet var rådande bland dem som byggde och inredde folkhemmet och som kom att ligga till grund för de formella och informella normer som rådde i folkets nya hem, lever i hög grad kvar i dag. Genom Socialdemokraternas stora folkbildningsprojekt kom somliga av de värderingar som då fanns i samhället, att förmedlas som det sanna och rätta, och så småningom som självklara. Värderingar som av Socialdemokraterna ansågs dåliga förkastades, medan andra befästes. I dag genomsyras samhället fortfarande av en norm med det komplementära heterosexuella äktenskapet som grund för familjen. Även om det i verkligheten förekommer en mängd andra familjekonstellationer, utgår många gånger debatter och lagstiftning ifrån denna norm. Försäkringskassan, kronofogden, skattemyndigheten och andra institutioners regelverk utgår fortfarande från normen om kärnfamiljen och staten försöker

---

[7] I *Morgonbris* inleddes en kampanj som gick ut på att männen, husbyggarna och kvinnorna, folkhemmets organisatörer och vårdare skulle komplettera varandra i arbetet med att skapa folkhemmet. ”Samarbete” *Morgonbris* november 1932 s 19. Mer om kampanjen i undersökningen.
[8] Ur *Morgonbris* december 1927 i Hirdman (2001).
[9] Se till exempel Hirdman (1989).

fortfarande genom lagstiftning och agitation att förmå människor att skaffa barn.[10] De som i den politiska debatten vågar diskutera problemen med att kärnfamiljen fortfarande ses som norm, möter högljudda protester från omgivningen. Det har framkommit såväl i diskussioner om våld inom familjen, som i debatter om huruvida homosexuella skall ha rätt att prövas för adoption.[11] I dagens heterofamiljer är det vanligast att mannen arbetar heltid och kvinnan deltid och kvinnor ägnar fortfarande betydligt mer tid åt oavlönat hemarbete i jämförelse med männen.[12] Studier av hur kvinnor och män tar ut föräldraledighet visar att det är kvinnor som tar det absolut största ansvaret och detta oavsett om paret vinner eller förlorar ekonomiskt på det.[13] På dagens arbetsmarknad råder fortfarande såväl horisontell- som vertikal könssegregering, det vill säga både när det gäller fördelningen av kvinnor och män mellan sektorer och yrken och när det gäller positioner i företag och organisationer. Kvinnor arbetar främst inom de sämst betalda yrkena som ofta är knutna till vård och omsorg, det vill säga uppgifter som genom historien setts som typiskt kvinnliga.[14]

Syftet med den här studien är att söka svara på vilka föreställningar om män och kvinnor och deras uppgifter i det stora och det lilla hemmet, som dominerade bland de socialdemokratiska kvinnorna under 1930-talet. Vilka värderingar hade de som tog sig an uppgiften att fostra arbetarklassens kvinnor till lyckliga och jämlika medborgare? Vilka normer och ideal förmedlade de genom sin tidning, och hur avspeglade sig dessa uppfattningar i utformandet av folkhemmet?

---

[10] Statsminister Göran Persson sade i november 2000 att det låga barnafödandet var Sveriges största samhällsproblem. Han lovade reformer med syftet att öka barnafödandet: maxtaxa på dagis, höjt barnbidrag och förlängd föräldraledighet. Han lovade fler reformer om det inte gav resultat. ”Låga barnafödandet är vårt största samhällsproblem” i *Aftonbladet* 2000-11-09. Enligt lagen kan ett äktenskap endast ingås mellan en man och en kvinna. Så sent som 1998 gavs homosexuella par rätt till bostadsbidrag. www.rfsl.se 2003-07-08 och www.homo.se 2003-08-10 Se också ”Diskrimineringsskydd för homo- och bisexuella i regeringsformen” *Motion till riksdagen* 1998/99: K201 av Yvonne Ruweida (mp) och punkt 16: ”Förtryck i lagstiftningen” i *RFSLs principprogram*. www.rfsl.se 2003-08-10.

[11] När vänsterpartiets dåvarande ledare Gudrun Schyman hösten 2001 höll ett föredrag med namnet ”Död åt familjen!” för att problematisera våld mot kvinnor och barn inom kärnfamiljen, väckte det starka känslor hos människor med olika partipolitisk bakgrund. I en artikel där Schyman förklarade sitt uttalande och berättade om mediastormen som rubrikvalet skapade, sade hon ”att ifrågasätta vår föreställning om familjen, är som att svära i kyrkan”. ”Kärnfamiljen – en källa till mycket ont” i *Aftonbladet* 2002-08-07. Kristna grupper som demonstrerade mot Schymans uttalande fick själva uttala sig i SVT: En företrädare för en förening som kallar sig *Stöd åt familjen* sade att ”man kan inte bygga ett starkt samhälle med skadade celler och familjen är cellen. ”Kristna demonstrerade i Västerås” på www.svt.se 2002-01-12. Ett annat exempel är den kritik som framförts mot att homosexuella skall ha rätt att prövas för adoption. Se till exempel ”Homoadoption utlöser panik” i *Svenska Dagbladet* 2002-06-05.

[12] SOU 1997:139.

[13] Bekkengen (1999).

[14] SOU 1997:139.

Studien fokuserar också på vilka uppfattningar om familjen som dominerade. Genom att studera texter skrivna av de socialdemokratiska kvinnor som under byggandet av välfärdsstaten hade möjligheten att formulera vilka problem som fanns i samhället och vilka lösningar som var bäst, hoppas jag kunna se om, och i sådana fall vilka, särskilda egenskaper hos folkhemmets medborgare sågs som mer önskvärda än andra? Kan man se att vissa sätt att leva lyftes fram som mer värda än andra? Hur talade man om kvinnor och män, vilka egenskaper tillskrev man dem och vilka antaganden gjordes om respektive köns förmågor och uppgifter? Vilken familjestruktur förväntades medborgarna anamma? Vilka antaganden gjordes om familjens uppgifter och dess samhälleliga betydelse?

Studien sträcker sig mellan åren 1932-1939. Anledningen till att jag börjar min studie 1932 är att socialdemokraterna då vann valet och började sitt folkhemsbygge. 1939 är mitt slutdatum med motiveringen att andra världskriget då bröt ut, vilket gjorde att samhällsutvecklingen på grund av det tog sig andra former. Enligt historikern Yvonne Hirdman fick sig den framtidstro som rådde under 1930-talet ”en knäck” när kriget bröt ut.[15]

[15] Hirdman (1989) s 176.

Teori och metod

Det här avsnittet kommer först att presentera studiens teoretiska ramar, det vill säga de teoretiska ansatser som ligger bakom valet av forskningsämne och som varit vägledande när frågorna formulerats. I mina analyser kommer jag att knyta an till dessa ansatser.[16]

Under stycket ”Metod” redogör jag för hur jag använt diskursanalys för att analysera texter. Där presenteras även de vetenskapsteoretiska utgångspunkter som denna metod förutsätter. Under avsnittet ”Material och urval” presenteras mina källor, med en källkritisk diskussion.

Könsmaktsordningen

Politiska teoretiker, historiker och andra forskare har i århundraden delat upp samhället i offentliga och privata sfärer. Många gånger har det konstaterats att familjen inte är politisk av sin natur och att det är dit kvinnan hör, till familjen och den privata opolitiska sfären. Feministisk teori kritiserar traditionella och även moderna politiska teorier och menar att man genom att betrakta ”det privata” som opolitiskt, osynliggör maktstrukturer:

> Centralt för feministisk teori är att kön och makt hänger ihop på ett sådant sätt att kvinnor systematiskt underordnas män. Könstillhörighetens betydelse skapas, upprätthålls och förändras i ett socialt och politiskt sammanhang - och den ojämlika könsrelationen är följaktligen en socialt och politiskt skapad maktordning.[17]

Grundläggande för feministisk teori är att det i samhället finns en ordning, ett system som fördelar makt efter könstillhörighet, en könsmaktsordning där kvinnor underordnas män. Yvonne Hirdman beskriver denna hierarki, som hon benämner genusordning, i termer av kontrakt.[18] Ett kontrakt innebär "en kulturellt nedärvd, styrd överenskommelse av könens gemensamma sammandragande

---

[16] Liksom Sandra Harding och andra feminister vill jag argumentera för en vetenskap där forskaren positionerar sig och gör sig synlig. Den inom vetenskapen traditionella uppdelningen mellan ideologi och vetenskap, samt objektivitet och subjektiva värderingar finner jag inte fruktbar. Se till exempel Harding (1987).
[17] Wendt Höjer/Åse (1996) s 2.

med åtskilda förpliktelser, skyldigheter och rättigheter".[19] Hirdman beskriver förändringarna i genusordningen under 1930-talet som ett omformulerande av "hemmafrukontraktet" till ett "husmoderskontrakt". Det var kvinnors expansion på arbetsmarknaden som var orsak till det nya kontraktet. Kvinnorna opponerade sig inte mot det gamla hemmafrukontraktet, men menade att männen gjorde att det var omöjligt att följa, eftersom en familjeförsörjare kunde bli sjuk eller arbetslös och det fanns många män som drack upp hela lönen. Lösningen var en ny socialpolitik där hemmen, istället för arbetsplatserna, var i fokus.

> /…/ här skedde en (dold) kompromiss mellan kvinnor och samhälle/stat, där männen, familjeförsörjarna, med staten som ekonomisk understödjare i stort sett gavs arbetsmarknaden, medan kvinnorna, husmödrar och mödrar, lockades att föda fler barn som de skulle få bidrag och hjälp med (och status) i sina nya moderna hem.[20]

Politiken vidgades alltså till att omfatta hemmen i mycket större omfattning än tidigare. Hirdman beskriver innehållet i det nya kontraktet som "en egenartad kombination av modernitet i form och konservatism i sak: i nya, moderna och funktionella hem skulle husmodern fostra den nya, talrikare generationen till goda medborgare".[21] Det mest konkreta, idealtypiska genuskontrakt man kan tänka sig är enligt Hirdman folkhemmet så som Per Albin Hansson beskrev det.[22] Som illustration till detta kan citatet på sidan fem fungera, där Per Albin Hansson utsåg kvinnorna till folkhemmets vårdare.

Att tala i termer av kontrakt visar på ett strukturellt tvång, men med möjlighet till förhandling för individerna som omfattas av det.[23] Det finns en möjlighet att helt bryta dessa järnhårda genuskontrakt, vilket många människor också gjort/gör. Sådana brott bidrar till att människors medvetande förändras och så även samhället. För den som bryter mot samhällets normer, kan dock konsekvensen bli utanförskap och marginalisering.

---

[18] Hirdman beskriver genusordningen som en "dynamisk struktur med en rad processer, fenomen, föreställningar och förväntningar som tillsammans bildar ett mönster" och upplevs som självklar av de flesta kvinnor och män. Hirdman (1988) s 5 och (2002) s 75.
[19] Hirdman (2001) s 84.
[20] Hirdman (1990) s 86.
[21] Ibid.
[22] Hirdman (2001) s 149.
[23] Ibid s 84.

Vid studier av hur manligt och kvinnligt konstrueras är det viktigt att synliggöra att det är heterosexuell manlighet och heterosexuell kvinnlighet man utgår ifrån.[24] Det är viktigt att problematisera uppfattningen att den normativa heterosexualiteten och de krav den ställer på människor när det gäller sätt att leva. Att inte diskutera och problematisera heteronormativiteten, är att låta uppfattningen om heterosexualiteten som en av naturen given biologisk storhet och kärnfamiljen som ett självklart mål, vara outtalade utgångspunkter. Heterosexualiteten är inte nödvändig och ursprunglig. Jag vill genom att anlägga det perspektivet på min studie peka på att, som socialantropologen Don Kulick uttrycker det, ”insikten om att heterosexualiteten inte är självklar, utan istället är en uppsättning identiteter, relationer och värderingar som uppstått till följd av bestämda sociala, historiska och kulturella betingelser /…/”.[25]

Heterosexualiteten har kommit att bli grunden i familjen och genus konstrueras för att nödvändiggöra den. Inget av könen skall klara sig på egen hand, utan inom familjen skall de förenas för att bli kompletta. Arbetsförhållandena inom familjen döljs av föreställningar om kärlek som familjens grund.[26]

En viktig faktor som genom historien bidragit till att befästa och reproducera kvinnors underordning i relation till män är genusarbetsdelningen, det vill säga att kvinnor och män har, har haft och förväntas ha olika arbeten.[27] Under 1930-talet ökade antalet kvinnor på arbetsmarknaden och de kom då främst att utföra yrken som ansågs ligga inom den kvinnliga sfären. Som ekonomhistorikern Lena Sommestad uttrycker det, utförde de yrken som

---

[24] Studiens feministiska teori innefattar ett queerperspektiv. Queer betyder "konstig", "knäpp" och "avvikande" och användes från början som ett skällsord för homosexuella. I början av 1990-talet började den nybildade amerikanska aktivistgruppen Queer Nation använda begreppet, men med en positiv innebörd. Queer användes då som en benämning på alla som ställer sig utanför den normativa heterosexualiteten. Ur queeraktivismen har sedan akademiska teoribildningar utvecklats. Queer är inte en teori, utan ett samlingsnamn för ett antal olika perspektiv, det vill säga olika sätt att tolka samhälle, kultur och identitet. Det som är gemensamt för de olika perspektiven är alltså att de utgår från att den normativa heterosexualiteten bör problematiseras. Kulick (1996) och www.theory.org.uk 2002-12-03. Det queerteoretiska tänkandet brukar härledas till Michel Foucaults teorier om sexualitet och identitet. Foucault hävdar i *Sexualitetens historia* (1981) att sexualiteten inte är något essentiellt attribut, utan en kulturell kategori, och han menar att konstruktionen av den homosexuella identiteten är en relativt modern företeelse. En viktig poäng i Foucaults teorier är att diskurser formas inom maktstrukturer; ”discourse, then is entirely within (yet not necessarily in the service of) the mechanism of power”. Jagose (1996) s 10-11 och 79-82.

[25] Kulick (1996) Se också Warner (1993).

[26] Jeffreys (1990).

[27] Se Wikander (1991) och (1999) och Wendt Höjer/Åse (1996) s 22.

representerade en professionalisering av hemmafruns kompetensområden.[28] Ekonomhistorikern Ulla Wikander menar att kvinnor via ett järnhårt men oskrivet samhällskontrakt har tilldelats huvudansvaret för den helt oavlönade och tämligen flexibla uppgiften att ta hand om hem och barn, ”att ta hand om den s.k. reproduktionen av det mänskliga”, liksom de enligt samma hårda kontrakt tilldelas de sämre jobben i lönearbetet.[29] Att det oskrivna kontrakt som ger kvinnor ansvar för hem och barn är järnhårt och inte ger vika för några politiska ideal, har ofta visat sig genom diskrepansen mellan ideal och praktik. När man talat om rättvisa, jämlikhet och solidaritet har det inte gällt alla medborgare, utan det har handlat om rättvisa mellan män. Det är de som innehar makten som bestämmer när och hur detta kontrakt kan omförhandlas.[30]

Att upprätthålla skillnaderna mellan könen har genom historien motiverats med ideologi, religion och vetenskap, och ofta slagits fast genom lagstiftning. Det har gjorts genom att manligt och kvinnligt definierats, det vill säga att genus tillskrivs en betydelse. Genus fungerar strukturerande på alla nivåer i samhället, på de abstrakta ordningarna såväl som de konkreta: ”Allt laddas med genus”, som Yvonne Hirdman uttrycker saken.[31] Att vara man eller kvinna är en pågående process. Det finns inte någon kvinnlig eller manlig kärna i människors kroppar, utan det som i en specifik historisk kontext betraktas som manligt och kvinnligt, skapas genom våra handlingar, vad vi säger och vad vi gör om och om igen, utan att direkt reflektera över det.[32] Människor härmar hela tiden vad de ser andra göra, men med en viss förändring av mönstren. [33] Dessa processer ses som så naturliga och självklara att det skapar illusionen av en inre kärna. Konsekvensen av vårt *handlande* blir något vi *är*. Men genus är inte något vi är, utan något vi gör och liksom andra identiteter är genus temporära och föränderliga. I den här studien lägger jag stor vikt vid det skrivna ordet, hur man talade om kvinnor och män, eftersom jag anser att kvinnor

---

[28] Lena Sommestad ”Lovsång till mejerskan” i Wikander (1994).
[29] Wikander (1991) s 6.
[30] Ibid s 8.
[31] Hirdman (2001) s 71-73.
[32] Ett tydligt exempel på detta framgår av Lena Sommestads forskning om hur mejeriyrket genomgick en maskuliniseringsprocess under mellankrigstiden. Att kvinnorna kunde arbeta med teknik och administration som annars sågs som manliga sysslor, försvarades med att kvinnligheten kunde kopplas till mjölken. När arbetet så småning om ansågs vara ett manligt yrke ”försvann en uppenbar avvikelse, en motbild till den moderliga, domestika och veka kvinna, som under mellankrigstiden representerade den dominerande tolkningen av kvinnlighetens innebörd”. Sommestad i Wikander (1994).
[33] Detta brukar inom queerteorin benämnas som att de performativa handlingarna är imitativa. Butler (1990) s 25 och Jagose (1996) s 84.

och mäns identiteter är språkligt och socialt bestämda, som historikern Denise Riley uttrycker det.[34]

Metod

I studien av vilka uppfattningar som fanns om kvinnligt, manligt och om familjen inom *Socialdemokratiska Kvinnoförbundet* (SSKF) under 1930-talet, är språket i fokus och som textanalytisk metod använder jag diskursanalys. En del forskare använder diskursanalys som en samhällsteori, vilket inte är mitt syfte. [35]

Enligt Svenska akademins ordlista betyder diskurs samtal.[36] Diskurs kan på ett mer ingående sätt beskrivas som en ”uppsättning utsagor, talade eller skrivna, i ett bestämt socialt sammanhang, liksom de mer eller mindre uttalade regler som styr vad som kan och inte kan sägas i sammanhanget”. [37] Diskurs kan sägas handla om ”tal och text i kontext” och om interaktion. [38]

Diskursanalyser förutsätter en del vetenskapsteoretiska utgångspunkter. Boréus och Bergström sammanfattar dem i fem punkter, som presenteras nedan. Den kanske viktigaste utgångspunkten för alla typer av diskursanalyser är att språket inte återger verkligheten, utan bidrar till att forma den.[39]

1) Att använda språk är en social aktivitet. Människors syn på sig själva och världen, konstitueras genom språket.
2) Diskursanalysen gör inte någon strikt skillnad av vad som sägs och vad som görs.

---

[34] Riley (1988) s 2. Många har kritiserat synsättet att det inte finns någon ”kvinna” och menar att det blir problematiskt att agera som om könskategorierna inte finns; att det då inte behövs någon kvinnokamp. Denna kritik måste avvisas med motiveringen att så länge kvinnor definieras som kvinnor och behandlas annorlunda på grund av det, måste man agera som att det finns en kategori kvinnor. Eftersom samhället är uppbyggt efter uppfattningen om två kön, måste feminismen utgå från detta i sin kamp och samtidigt arbeta för en mångfald när det gäller identiteter. Ibid s 112.
[35] Jag finner det inte relevant för studien att redogöra för de olika diskursanalytiska traditioner som finns, utan använder diskursanalysen som metod och utgår ifrån Göran Bergström och Kristina Boréus bok (2000)
[36] *Svenska Akademins ordlista över svenska språket* (1998) s 140.
[37] Bergström och Boréus (2002) s 17.
[38] Ibid s 223.
[39] Ibid s 221.

3) Identiteter är föränderliga och med hjälp av diskursanalys kan man rekonstruera sociala identiteter. ”Identitetskonstruktion är en process där en sammansmältning av självbild och andras bilder gör grunden.”[40]
4) Diskurser handlar om makt, om vem som får uttala sig och vad som är tillåtet att säga.
5) Diskursanalysen analyserar inte bakomliggande orsaker, utan vilka tvingande normer diskursen skapar.[41]

I de undersökta texterna förekommer det rikligt med beskrivande ord som talade om hur människor var eller förväntades vara. Med hjälp av språket kunde de socialdemokratiska kvinnornas tidskrift *Morgonbris* göra ”sanning” av de normer de önskade. De politiskt aktiva socialdemokratiska kvinnorna kunde uttrycka den syn på sig själva och världen de ville förmedla till arbetarklassens kvinnor, som inte själva hade samma möjligheter att delta i debatten. Texterna i *Morgonbris* var ett viktigt verktyg i arbetet med att göra arbetarkvinnorna till folkhemmets vårdare och inredare. Boréus och Bergström skriver att ”i enlighet med en konstruktivistisk syn blir språket en alldeles nödvändig grund för vad vi tänker och vad vi gör”.[42] Att diskursanalysen inte gör någon strikt åtskillnad mellan vad som sägs och vad som görs, innebär att diskursen innefattar sociala handlingar, vilket är en naturlig följd av att språket fungerar konstruerande och formande. Andra textanalytiska metoder, som till exempel den lingvistiska, gör däremot en sådan strikt uppdelning. I det konstruktivistiska synsättet ingår också uppfattningen att identiteter är föränderliga, att det inte finns några färdiga eller ”givna” identiteter.[43] Den här studien ger inte svar på hur människorna under 1930-talet verkligen upplevde sina identiteter, utan studien söker ge en bild av vilka förutsättningar denna speciella diskurs gav för konstruktionen av kvinnliga och manliga identiteter. Och här är språket en faktor.

Diskurser är alltid kopplade till makt, eftersom ”diskursen styr det tillåtna och tänkbara”.[44] Därför är det intressant att undersöka vilka som bidragit till att forma de diskurser som dominerar ett samhälle. 1930-talets folkhemsbygge skapade diskurser som rörde livets alla områden och det var framför allt ”experter” som uttalade sig om vad som var rätt och fel. Tidigare, som Ronny

---

[40] Ibid.
[41] Ibid.
[42] Ibid s 234.
[43] Ibid s 236.

Ambjörnsson beskrivit, var arbetarna själva i långt högre grad med och skapade de diskurser som dominerade, än vad de var när socialdemokraterna startat sitt folkhemsbygge.[45] Politikernas makt över människorna ökade.

I uppsatsen analyseras den diskurs som var dominerande inom SSKF under 1930-talet när det gäller synen på människor och deras sätt att leva. Det vill säga vilka föreställningar folkhemmets inredare hade om vad det innebar att vara en man eller en kvinna, vilka åtaganden och plikter det förde med sig när det gällde livsstilen. Studien ger inte svar på vilka motiv som låg bakom enskilda socialdemokratiska kvinnors beslut att anta uppgiften att få kvinnorna till folkhemmets vårdare.

Analysmodeller

För att strukturera texterna använder jag mig av analysverktygen *problem – orsak – lösning* och för att få en bild av skribentens rådande föreställningar om män och kvinnor, har jag använt mig av *analogikedjor*[46]

Statsvetaren Ulf Mörkenstam förklarar varför det är fruktbart att strukturera texterna efter modellen problem – orsak – lösning:

> I diskussioner om vad som är ett politiskt problem, vad som anses vara orsak till problemen och hur lösningar skall konstrueras, framträder den föreställningsvärld som legitimerar en viss typ av handling. Förklaringar tillskriver skuld, samtidigt som orsaken till problemen anges och utpekas.[47]

En studie av hur problem formuleras och vilka lösningar som föreslås, synliggör de uppfattningar och föreställningar som dominerade bland dem som fört samtalet. I *Morgonbris* formulerades

---

[44] Ibid.
[45] Se Ambjörnsson (1988).
[46] Det finns inga färdiga mallar för diskursanalyser, men i Bergström och Boréus metodbok använder de flera konkreta exempel på diskursanalyser som textanalytisk metod i samhällsvetenskaplig forskning. Det är från dessa exempel jag har hämtat mina analytiska verktyg. Det exempel som varit mest relevant för min studie är Ulf Mörkenstams avhandling om ”Lapparnas privilegier – Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1831-1997”. Han använder sig där av modellen problem – orsak – lösning. Användandet av dessa begrepp och analysverktyg för att studera politik brukar förknippas med Murray Edelman. Bergström och Boréus (2000) s 240 och 242-246.
[47] Mörkenstam i Bergström och Boréus (2000) s 244.

mängder av problem, som alla samlades inom det som kom att kallas befolkningsfrågan. Till exempel trångboddheten, nativitetsminskningen, hemarbetets låga status m.m.

Analogikedjorna är konstruerade genom en sammanställning av de epitet som tillskrevs kvinnor och män, de ord som användes för att beskriva deras egenskaper. Syftet med att konstruera analogikedjor är att få överblick av hur man identifierade en kvinna och en man, vilken innebörd man tillskrev dessa begrepp.[48] Genom att studera hur människor talade om något, vilka synonymer som användes för att beskriva till exempel en kvinna från arbetarklassen, skapar man en bild av vilka värderingar man tillskrev det som skulle beskrivas. Att göra analogikedjor har varit tacksamt på detta material, eftersom texterna är fulla av adjektiv och epitet. Till exempel blir idealiseringen av husmodern väldigt tydlig när man jämför hur man talade om den nya moderna kvinnan och hur den gamla, omoderna kvinnotypen omnämndes.

[48] Även här har jag inspirerats av Mörkenstam, som i sin avhandling använder sig av så kallade logics of equivalence, analogikedjor för att visa hur myndigheterna såg på samerna.

Material och urval

Som underlag för min studie använder jag främst artiklar ur kvinnoförbundets debatt- och propagandaorgan *Morgonbris*. *Morgonbris* var det Socialdemokratiska Kvinnoförbundets medlemstidning och grundades 1904. Under 1930-talet gavs tidningen ut som månadstidning och såldes via kommissionärer i klubbarna. Först 1960 blev *Morgonbris* en del av medlemsavgiften och nådde då alla medlemmar. Sedan 1990 heter tidningen *S-kvinnor Morgonbris*. Jag har läst alla nummer som kom ut mellan åren 1932 och 1939, vilket är 96 stycken. Allt som skrevs i tidningen är intressant och säger något om de uppfattningar som dominerade inom SSKF, men jag har valt att närmare studera ledare, artiklar, officiella uttalanden och insändare. Med andra ord de allra flesta texterna i tidningen. De artiklar som jag funnit mest relevanta för mitt syfte har jag analyserat djupare.[49] En tidning var i genomsnitt ungefär 30 sidor och hur många artiklar den innehöll varierade ganska kraftigt, eftersom det ibland var långa reportage och många bilder. Under åren 1934-1936 var en stor del av tidningen utformad som en varukatalog där läsarna kunde beställa politiskt korrekta produkter till sina hem. Under den tiden var artiklarna relativt få.[50] I varje tidning har jag funnit mellan tre och tio artiklar att analysera, vilket tillsammans ger 638 artiklar.

Artiklarna visar i första hand vad de mest politiskt aktiva socialdemokratiska kvinnorna ville förmedla till sina medlemmar. De skribenter som förekom mest i tidningen under den här perioden var Alva (och Gunnar) Myrdal vars teorier fick ett enormt genomslag när de gav ut boken *Kris i befolkningsfrågan*, Kaj Andersson som var redaktör för *Morgonbris* till och med 1936 och hennes efterträdare Disa Västberg. Sigrid Gillner startade flera av debatterna som fördes i tidningen och presenterades i början av perioden som *Morgonbris* egen, eftersom hon var aktiv i SSKF. Efter att hon gett ut en egen skrift där hon hävdade att kvinnorörelsen skapat falska kvinnoideal och efterfrågade ”en renässans av den sunda, stränga livsföringen utan alkohol och tobak, med enklare klädsel”, fick hon hård kritik och slutade sedan skriva i tidningen.[51] Det har senare visat sig att hon efter detta anslöt sig till nazismen.[52] Andra ofta förekommande skribenter

---

[49] De texter och bilder som jag inte närmare studerat är personliga hyllningar av olika socialdemokratiska nyckelpersoner, reseberättelser eller reportage från andra länder, recensioner, annonser och artiklar om teater och konstevenemang.
[50] Detta återkommer jag till under avsnittet Funkis – den ideala lösningen.
[51] ”Var finns kvinnan med varmare mänsklighet och fördjupad kvinnlighet” *Morgonbris* december 1935 s 2.
[52] Frangeur (1998) s 227.

var Hulda Flood och Clara Wigforss. Flood var från 1929 anställd som sekreterare vid partiexpeditionen och hade bland annat ansvar för agitationen bland kvinnorna.[53]

Dessa socialdemokrater ansåg sig veta hur det borde vara och såg som sin plikt att förmedla det till arbetarklassens kvinnor. För att legitimera sin rätt att skapa normer, hänvisade de till nya vetenskapliga rön från arkitekter, läkare och jurister.[54] De formulerade problemen, förklarade orsakerna och kom med självklara lösningar. Dessa folkhemmets inredare var också flitiga skribenter i andra kvinnoorganisationers tidningar som till exempel *Hertha* och *Tidevarvet*.[55] Genom insändare i *Morgonbris* får vi en bild av hur kvinnoförbundets engagemang mottogs bland de mindre aktiva medlemmarna. Dock hade ju tidningens redaktion möjligheten att sortera bland insändarna och ibland får vi veta att det kommit mängder av inlägg i någon pågående debatt, medan bara ett litet antal presenterades.

Tidigare forskning

Morgonbris har ofta förekommit som källmaterial när de socialdemokratiska kvinnornas historia har varit i fokus. I *Från broderskap till systerskap* och *Manssamhälle till behag* skriver historikern Gunnel Karlsson om det Socialdemokratiska kvinnoförbundets framväxt och de politiska strategier som tagit form under åren. Hon analyserar också kvinnoförbundets relation till Socialdemokraterna.[56] I *Den socialistiska hemmafrun* analyserar historikern Yvonne Hirdman kvinnoförbundets framväxt och fokuserar på de viktigaste frågorna: arbetet, sexualiteten och hemmet.[57] Båda använder *Morgonbris* som källa.

Ett stort antal utredningar med lagar till följd kom att bli den formella grunden för folkhemmet. I *Att lägga livet till rätta* analyserar Hirdman de betänkanden som presenterades av socialdemokraterna under 1930-talet och som omfattade livets alla områden.[58] Hirdman problematiserar den historia som tidigare berättats om välfärdsbygget och synliggör de paradoxer

---

[53] www.s-kvinnor.a.se 2003-05-03.
[54] Hirdman skriver om Alva och Gunnar Myrdal att ”de hade den vetenskapliga förädling som gav dem myndigheten att formulera normerande ”borde” för det privata livets ordnande”. Hirdman (1989) s 126.
[55] Frangeur (1998) s 223. *Hertha* gavs ut av Fredrika Bremerförbundet (FBF) och *Tidevarvet* var en kvinnopolitiskt fristående tidning men tidningens styrelse bestod av samma personer som utgjorde ledningen i Frisinnade kvinnors riksorganisation (FKR) och Svenska Kvinnors Vänsterförbund (SKV). Ibid s 118-119.
[56] Karlsson (1990) och (1996).
[57] Hirdman (1992).
[58] Hirdman (2000).

och den diskrepans mellan ideal och verklighet som präglat kvinnors liv när normer och lagstiftning utvecklats.

Genusarbetsdelningen var under 1930-talet en viktig faktor när det gällde att bevara de sociala hierarkier som placerade kvinnor längst ned. Beroende på vilka uppfattningar som funnits i samhället om manligt och kvinnligt, har arbetsmarknaden delats upp i olika arbeten för kvinnor och män. Ekonomhistorikern Ulla Wikander har skrivit flera böcker med genusarbetsdelningen och kvinnorörelsens agerande för eller emot den i fokus. I *Delat arbete, delad makt: om kvinnors underordning i och genom arbetet* skriver Wikander bland annat om situationen på kvinnornas arbetsmarknad under 1930-talet, och i *Kvinnoarbete i Europa* ges en bild av situationen i hela Europa.[59] Under den tiden var det inte alls någon självklarhet att kvinnor skulle ha rätt att arbeta alls efter att de hade gift sig. Under 1930-talet pågick en debatt om detta i riksdagen och förespråkare för ett arbetsförbud fanns även inom Socialdemokraterna I *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna?* har historikern Renée Frangeur analyserat debatten kring frågan om kvinnors rätt till arbete genom att kartlägga manlighetsstrategier och kvinnoideal.[60]

Arbetarrörelsens historia i allmänhet och socialdemokratiska partiet i synnerhet har varit i fokus för många forskare och det är omöjligt att redogöra för hela forskningsfältet i denna uppsats. Samtidigt som socialdemokratiska partiet fyllde hundra år kom en bok om partiets historia: *Socialdemokratins samhälle. SAP och Sverige under 100 år.*[61] I ”Jämlikhet, effektivitet och makt” skriver Gösta Esping Andersen att den svenska välfärdsstaten skiljer sig från andra västländer, genom införandet av generella välfärdssystem.[62] Under några år har forskningsprojektet ”Välfärdsstat i brytningstid” pågått. Det är ett internationellt komparativt forskningsprojekt med historiker och sociologer som studerar välfärdsstatens förändring från 1800-talet till nu. I *Häften för kritiska studier* 2/2000 presenterade projektledarna Klas Åmark och sociologen Walter Korpi först projektet ”Välfärdsstat i brytningstid. Genus och klass. Ojämlikhet och arbetslöshet”, som nu också finns som bok.[63] I *Den skötsamme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle* har Ronny Ambjörnsson skrivit om

---

[59] Wikander (1991) och (1999).
[60] Frangeur (1998).
[61] Åmark (1989).
[62] Esping Andersen i Åmark (1989).

arbetarrörelsens egna strategier under industrialismens framväxt. Han menar att det var en skötsamhetens kultur som arbetarna anammade.[64]

Min uppsats skall ses som ett litet bidrag till forskningen om folkhemsbygget, där välfärdsprojektet granskas ur ett feministiskt perspektiv. Jag har kompletterat den feministiska analysen med ett queerperspektiv som synliggör det heteronormativa tänkandet och ifrågasätter heterosexualiteten och de institutioner som skapats runt den, som naturliga och självklara. Jag har tagit avstamp i Yvonne Hirdmans *Att lägga livet till rätta*, där hon som källmaterial främst använder de många utredningarna som gjordes av staten. Hirdman, Frangeur, Karlsson och andra forskare hänvisar ofta till *Morgonbris* när de socialdemokratiska kvinnornas åsikter presenteras, men i deras forskningsprojekt är detta endast en liten del. Därför har jag valt att läsa många artiklar ur *Morgonbris* och göra djupare analyser av vad som sades där.

Disposition

I det kommande avsnittet *Krisåren* placeras studien i sin kontext genom en kort historik över situationen under 1930-talet. Först genom en allmänpolitisk bakgrundsbeskrivning och sedan genom mer ingående presentationer av folkhemsprojektet, de problem som kom att innefattas i begreppet befolkningsfrågan, samt en redogörelse för hur kvinnor organiserade sig med speciellt fokus på de socialdemokratiska kvinnorna.

Det empiriska materialet presenteras under rubriken *Drömmen om folkhemmet* i fyra avsnitt: Avsnittet *Funkis – den ideala lösningen* omfattar artiklar rörande hur människor levde eller förväntades leva i det nya folkhemmet. Inom funktionalismen fanns svar på det mesta, som till exempel hur man skulle möblera, vad som var vackert och praktiskt, hur man skulle använda sin eventuella fritid, hur kvinnor skulle rationalisera hemarbetet och hur barnen skulle uppfostras. I avsnittet *Obetalt arbete utan vila* behandlas artiklar rörande kvinnors situation i och utanför hemmen. Där diskuteras vilka val kvinnor och män gjorde eller förväntades göra, när det gällde arbete och hem. Detta avsnitt svarar på frågor om vilka antaganden som gjordes om kvinnors och mäns förmågor och uppgifter. Under rubriken *Arbetaren och den vakna husmodern* diskuteras hur man talade om män och kvinnor och vilka egenskaper man tillskrev könen. I detta avsnitt

---

[63] Åmark och Walter (2000).
[64] Ambjörnsson (1988).

presenteras analogikedjorna. I det fjärde och sista empiriska avsnittet *Barnen – duktiga pojkar och framtidens husmödrar* är familjen i fokus. Där diskuteras vilka antaganden som gjordes om familjens uppgifter och dess samhälleliga betydelse. En diskussion förs också om hur flickor och pojkar förbereddes för familjelivet. Studien avslutas med en analyserande slutdiskussion.

Krisåren

1930-talet var en tid med ekonomisk kris i Sverige och övriga Europa. Ekonomhistorikern Lennart Schön skriver att det i fråga om sociala och politiska konsekvenser var den allvarligaste och mest destruktiva kris som hade drabbat den industriella kapitalismen.[65] Sverige nåddes av krisen 1931 och det var ett antal händelser som kom att spela en särskilt stor roll för utvecklingen i Sverige under krisåren. Exportsektorn var det område som först drabbades av den ekonomiska krisen, med minskade investeringar och ökad arbetslöshet som konsekvenser. När Graningekoncernen i Ångermanland sänkte lönerna för arbetarna vid sågverken, utbröt strejker och demonstrationer. När sågverken anställde tillfälliga arbetare som strejkbrytare, växte protesterna till att omfatta sågverken i hela Ådalen. I maj 1931 inkallades militär, som öppnade eld mot demonstranterna och dödade fem personer.[66] Samma år ökade oron inom valutapolitiken i Europa, vilket gjorde avtryck i Sverige som då hade ett underskott i den svenska bytesbalansen. När England, som var en av Sveriges viktigaste handelspartners, lämnade guldmyntfoten följde Sverige efter och kronan förblev flytande i två år. Resultatet blev att värdet på den svenska kronan sjönk i förhållande till pundet.[67] Förutom dessa två händelseförlopp kom den så kallade Kreugerkraschen att spela en viktig roll för den politiska och ekonomiska utvecklingen i Sverige. Det var nedgången på New York-börsen som ledde till att Ivar Kreuger inte kunde fortsätta att skaffa kapital från USA genom aktieemissioner, som han gjort tidigare. När utländska banker återkallade lån till Kreuger kom hans koncern att bli alltmer beroende av svenska banker som bistod med stora lån. Misslyckade affärer och oredovisade lån ledde till att staten krävde en genomgång av koncernens ställning. I mars 1932 begick Ivar Kreuger självmord och några månader efter gick flera av företagen i koncernen i konkurs. Både staten och den privata industrin drabbades hårt av kraschen och enligt Schön var det när Kreugerkoncernens svaga ställning avslöjades som den internationella krisen på allvar fördes in i svenskarnas medvetanden.[68]

Enligt Schön bidrog dessa tre händelser starkt till att socialdemokraterna vann valet 1932.[69]

---

[65] Schön (2000) s 327.
[66] Ibid s 342.
[67] Ibid s 342-343.
[68] Ibid s 343-345.

Det svenska folkhemsprojektet

Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti (SAP) var Sveriges första riksparti och bildades 1889. Till en början samarbetade partiet med liberalerna och det var främst kampen för allmän rösträtt som förenade dem. Det var också på en liberal lista som Socialdemokraternas partiledare Hjalmar Branting kom in i riksdagen. 1905, när även fattiga män hade möjlighet att rösta bildade socialdemokraterna för första gången en egen riksdagsgrupp bestående av 13 ledamöter. 1917 blev socialdemokraterna det största partiet och 1920 bildades den första socialdemokratiska regeringen. 1921 valdes de första kvinnliga socialdemokraterna in i riksdagen. Det var i samband med nyvalet efter att kvinnor fått rösträtt som sömmerskan Agda Östlund och fotografen Nelly Thüring tog plats i riksdagen. De var båda aktiva i socialdemokratiska kvinnoförbundet och Agda Östlund var ordförande i föregångarorganisationen *Stockholms allmänna kvinnoklubb*. Socialdemokraternas hegemoni inleddes när de vann valet 1932, i och med att de kom att regera under 44 år framåt.[70]

Socialdemokraterna hade gått till val på en tydlig motbild till de dramatiska händelserna i början av 1930-talet och den höga arbetslösheten. Folkhemmet växte fram som en vision av ett välfärdssamhälle kring en stark stat som genom en expansiv finanspolitik skulle öka efterfrågan och sysselsättningen.[71] Statsvetaren Michele Micheletti skriver om hur gränserna för politiken flyttades under 1930-talet. Hon menar att landets försvar och uppbyggnad hade högsta prioritet och att de "politiska arkitekterna kom från de politiska partierna, LO, SAF och lantbruksrörelsen".[72] Statens roll blev viktigare och begrepp som "det svenska folket", "välfärdsstaten" och "folkhemmet" användes flitigt i agitationen. Det var inte någonting nytt att benämna Sverige som ett hem, men tidigare hade det gjorts i negativ bemärkelse för att säga att landet ännu inte var ”det goda hemmet”. Begreppet folkhemmet hade (och har fortfarande) en positiv innebörd och fungerade som en metafor för det socialdemokratiska välfärdsbygget.[73] Yvonne Hirdman beskriver folkhemsbygget som att socialdemokratin förvandlades från en fabrik till ett hus, och att ”politikens tonvikt kom att förskjutas från parförhållandet arbete - kapital till

---

[69] Ibid s 341.
[70] Undantaget några månader sommaren 1936. Larsson (1994) s 280-281 och www.sap.se 2003-06-29.
[71] Schön (2000) s 345.
[72] Micheletti (1994) s 79. Se också Esping-Andersen (1994).
[73] Hirdman (1989) s 89 och Micheletti (1994) s 80-81.

paret arbete - hem".[74] Under 1930-talets kris med hög arbetslöshet och fattigdom kom huset att ses som en möjlighet för arbetarklassen att få det bättre. Dåvarande finansminister Ernst Wigforss använde huset som metafor när han presenterade sitt krispaket 1932. Wigforss lösning var att krisen skulle konsumeras bort för att få fart på industrin, vilket är en förklaring till att hemmen kom att få en framträdande roll i välfärdsprojektet. I hemmen konsumerade man det som tillverkades genom arbetet och enligt finansministern och andra socialdemokrater skulle ökad konsumtion leda till ökad produktion.[75] För att få igenom sin expansiva politik behövde socialdemokraterna dock stöd i riksdagen, vilket de fick genom en uppgörelse med bondeförbundet i den så kallade kohandeln 1933. I utbyte mot en reglering av handeln med jordbruksprodukter stödde bondeförbundet socialdemokraternas politik.[76]

Hirdman kallar de politiker som byggde folkhemmet för sociala ingenjörer, vilket är ett begrepp som de själva enbart använde implicit eller som hon själv skriver "nästan explicit".[77] Vetenskap, rationalitet och saklighet var viktiga begrepp för dessa politiker och de arbetade tillsammans med ekonomer och arkitekter för att skapa ett bättre samhälle. Genom att ha vetenskapen som ledstjärna ansåg man sig kunna föra en god politik som skulle skydda människor från sig själva, man skulle nå den allmänna viljan.[78]

1930 ordnades Stockholmsutställningen där funktionalismen lanserades som lösning på många av samhällets problem. Utställningen var främst tänkt för konsthantverk, konstindustri och hemslöjd, men det är arkitekturen som kommit att bli mest berömd. Utställningen hade fyra miljoner besökare från maj till september.[79]

---

[74] Hirdman (1989) s 93.
[75] Ibid s 91 och 95.
[76] Schön (2000) s 347.
[77] Hirdman (1989) s 97.
[78] Ibid s 97-101. Diskussion om begreppet "social ingenjör" se ibid s 11-12.
[79] www.arkitekturmuseet.se och www.arch.kth.se 2003-03-05. Mer om funktionalismen i undersökningen.

Kris i befolkningsfrågan

Fyra år efter Stockholmsutställningen kom den för folkhemsbygget så viktiga boken *Kris i befolkningsfrågan* ut.[80] Bakgrunden var den nedgång i nativiteten som kunde skönjas. För detta tillsatte regeringen 1936 en befolkningskommission som gjorde en mängd utredningar. Alla livets områden utreddes, så som sexualiteten, arbetet, fritiden, barnuppfostran, hälsan och bostadssituationen. Befolkningskommissionens arbete var starkt präglat av Alva och Gunnar Myrdals åsikter och sätt att argumentera.[81]

Alva och Gunnar Myrdals bok fick ett enormt genomslag inom socialdemokratin och deras fruktan att Sverige skulle avfolkas om inte något drastiskt gjordes för att öka nativiteten, blev till vetenskaplig sanning. Det var dramatiska hotbilder som målades upp och en relevant fråga att ställa blir varför de målade upp en så pessimistisk och hotfull framtidsbild. Hirdman menar att det finns tecken på att det inte bara var övertygelse som styrde Alva och Gunnar Myrdal, utan att skräckpropagandan kring bristen på barnafödslar också var taktisk. Gunnar Myrdal ville bli sin tids Malthus och forma en verklighetsuppfattning som var oemotståndlig för alla, oavsett politisk tillhörighet. Larmet om kris i befolkningsfrågan var ett sätt för honom och Alva Myrdal att få igenom sina socioekonomiska förändringar. Hirdman har också funnit att det hos Gunnar Myrdal fanns en rädsla för att bristen på barn skulle skada tillväxten.[82] Myrdals analys av befolkningsproblemet var att det uppkommit genom de strukturförändringar som skett i och med industrialismen. Detta hade förändrat familjens form och motiv att skaffa barn, varför de nu ville införa reformer för att ”rekonstruera den ekonomiska basen för familjeinstitutionen”.[83] Men det var inte bara reformer som skulle införas, utan folket skulle samtidigt fostras i hur de skulle inreda sina hem, vad de skulle äta, hur de skulle klä sig och hur de skulle uppfostra sina barn. [84] Samt vilka egenskaper som var önskvärda, vilka drömmar som var lämpliga och vilken kärlek som accepterades:

---

[80] Myrdal (1934).
[81] Ledamöter i befolkningskommissionen var Nils von Hofsten, Gunnar Myrdal, Johan Persson, Andrea Andreen-Svedberg Sven Wicksell, Nils Wohlin och Disa Västberg. Alva Myrdal anlitades som sakkunnig.
[82] Hirdman (1989) s 119-122.
[83] Ibid s 122.
[84] Ibid s 121-122.

> Dåliga vanor måste vridas rätt. De oförståndiga upplysas. De ansvarslösa väckas. Det är här utrymme för en omfattande samhälleligt organiserad folkuppfostrings- och propagandaaktion, vilken, om den skall komma till nytta där den bäst behövs, måste vara intensiv och pockande och söka utnyttja alla slags kanaler till föräldrar, vilka eljest kanske blott ha trånga förbindelser med den sociala yttervärlden.[85]

Alva och Gunnar Myrdal uttryckte sig rakt på sak när det gällde sina och andra aktiva socialdemokraters åtaganden gentemot folket som de kallade den oupplysta massan. Det behövdes en psykologisk fostran av folket, för deras eget bästa.

Befolkningsfrågan inrymde som sagt många områden. I en artikel i *Morgonbris* skriver Clara Wigforss att frågan var komplex: ”kring problemet gruppera sig fler frågor om samlevnaden mellan man och kvinna, de som röra barnens uppfostran och vård och det som gälla arbetet, speciellt kvinnans arbete”.[86] Inom begreppet befolkningsfrågan rymdes alla problem som var kopplade till människors sätt att leva. Begreppet funktionalismen rymde lösningarna.[87]

Kvinnors rätt

Liberala reformer för en ökad formell jämställdhet hade pågått sedan 1845, då lika arvsrätt för män och kvinnor genomfördes. Under resterande delen av 1800-talet infördes fler lagar som gav kvinnor ökade rättigheter. Från och med år 1859 fick kvinnor rätt att inneha vissa lärartjänster och 1864 förlorade männen lagstadgad rätt att aga sin hustru. Sedan följde rätten för kvinnor att med vissa undantag ta akademisk examen och för ogifta kvinnor att bli myndiga.[88] År 1874 fick gifta kvinnor laglig rätt att förfoga över sin inkomst om de upprättade äktenskapsförord. Att det skedde i praktiken, var dock ovanligt. Kvinnor hade däremot inte rätt att teckna arbetsavtal utan godkännande av sin make eftersom gifta kvinnor var omyndiga fram till 1921.[89]

1921 kom rösträtten att omfatta även alla kvinnor. Beslutet togs av liberaler och socialdemokrater, medan högern var motståndare till den nya lagen. 1921 stiftades också en lag

---

[85] Myrdal (1934) s 226.
[86] ”Vad talar man om 1” *Morgonbris* april 1935 s 19-20.
[87] Se avsnittet Funkis – den ideala lösningen.
[88] *På tal om kvinnor och män* (2000).
[89] Frangeur (1998) s 46.

som gick ut på att både kvinnan och mannen i ett äktenskap skulle bidra till försörjningen.[90] Två år senare fattades ett annat beslut för formell jämställdhet i och med behörighetslagen som innebar att kvinnor fick rätt att inneha nästan alla statliga tjänster. Men motståndet mot gifta kvinnors ekonomiska oberoende ökade när det blev sämre ekonomiska tider i Europa. I många länder fick inte gifta kvinnor arbeta utanför hemmet, utan sin makes tillstånd och många arbetsgivare ansåg att kvinnor skulle lämna sina arbeten när de gifte sig.[91] I Sverige pågick debatten om huruvida gifta kvinnor skulle ha rätt att yrkesarbeta i riksdagen från 1925 och fram till slutet av 1930-talet. Det var ett antal unga socialdemokratiska män som startade riksdagsdebatten när de motionerade om ett krav på yrkesförbud för gifta kvinnor. De argumenterade för ”försvaret av den manliga familjeförsörjarens primat på arbetsmarknaden och i familjen”.[92] De få kvinnor som fanns representerade i riksdagen var de som först protesterade mot lagen, men fick sedan medhåll från Per-Albin Hansson och andra manliga socialdemokrater med makt. 1939 stiftades en lag som förbjöd arbetsgivarna att avskeda kvinnor på grund av giftermål.[93]

Kvinnorna organiserar sig

Under 1920-talet var den politiska kvinnorörelsen splittrad, då de olika organisationerna hade olika uppfattningar i viktiga frågor. De socialdemokratiska kvinnorna idealiserade under den här tiden moderskapet och det var Ellen Key-inspirerade essentialistiska argument som dominerade.[94] Key kan benämnas som socialdarwinist och argumenterade för att det fanns naturliga och olika arbetsområden för kvinnor, eftersom män och kvinnor var biologiskt olika. Hon ansåg att det var viktigt för samhällets harmoniska balans att kvinnor accepterade och utvecklade sin moderlighet.[95] *Fredrika Bremer-förbundet* som bildades 1884 kämpade däremot för att skapa en yrkeskvinnoprofil och för att aktivera kvinnor politiskt. Deras paroll var: ”Ingen demokrati utan kvinnor”.[96] *De frisinnade kvinnorna* hade en uttalad feministisk framtoning och propagerade för ett kvinnligt medborgarskap. Liksom *Fredrika Bremerförbundet* protesterade de mot förslaget på arbetsförbud för gifta kvinnor, medan de socialdemokratiska kvinnorna var

---

[90] Ibid s 63.
[91] Wikander (1999) s 162.
[92] Frangeur (1994) s 345.
[93] Frangeur (1994) s och Wikander (1999) s 167.
[94] Frangeur (1994) s 348.
[95] Wikander (1999) s 64-65.

splittrade i frågan: kvinnorförbundets ledning var emot, medan olika klubbar förespråkade ett förbud. Kvinnorörelserna hade inte något kollektivt ”vi”.[97]

Under 1930-talet organiserade sig kvinnorörelserna bättre och var från och med mitten av decenniet betydligt mer eniga i jämförelse med 1920-talet. Två nya partipolitiskt obundna organisationer startade, *Open door International* (ODI) och *Yrkeskvinnornas förbund* (YKR). ODI krävde lika skyddslagar för män och kvinnor och motsatte sig alla former av arbetsförbud för kvinnor. ODI, som ursprungligen bestod av borgerliga kvinnor men som även hade socialdemokrater som medlemmar, bemöttes med viss skepsis av framstående socialdemokratiska kvinnor, som till exempel av SSKFs förbundsordförande Signe Vessman. Hon och andra kritiker kritiserade ODI för att inte bry sig om hemmet och familjen, eftersom organisationen kritiserade det så kallade moderskapsskyddet.[98] Hon riktade kritiken mot dem hon kallade ”kvinnosaksradikala” och skrev att SSKF ”hålla /…/ före att de fattiga mödrarna och deras barn äro mer betjänta av sociala välfärdsåtgärder än extrema principer om jämlikhet med männen”.[99]

De socialdemokratiska kvinnorna

Stockholms Allmänna Kvinnoklubb bildades 1892 och anses vara grunden för det socialdemokratiska kvinnoförbundet. Vid så gott som samtliga socialdemokratiska kongresser lades förslag på att ett kvinnoförbund skulle bildas, vilket avvisades av styrelsen i Stockholm fram till 1920 då en så gott som enig kongress fattade beslut om bildandet av ett kvinnoförbund.[100]

Gunnel Karlsson sammanfattar kvinnoförbundets historia med hjälp av tre nyckelord: motstånd, lojalitet och klarsyn.[101] Hon visar att förbundet mötte motstånd av de manliga partikamraterna när kvinnorna sökte driva en egen linje och att det ställdes hårda krav på lojalitet med partiet när deras åsikter inte var desamma som männens. När Karlsson talar om klarsyn syftar hon till att det fanns kvinnor inom SSKF som hade klarsynta analyser av maktrelationerna i

---

[96] Frangeur (1994) s 349 och www.fbf.stockholm.se 2003-08-12.
[97] Frangeur (1994) s 349 och ”Gråt gärna, men forska också” *Genus* nummer 2 2001. Lena Olsson rapporterar från ett konferens, där bland annat Rene Frangeur talade om den svenska kvinnorörelsen.
[98] Frangeur (1994) s 204-205.
[99] “Vi kvinnor inför valet” *Morgonbris* juni 1932 s 12.
[100] Endast en person röstade emot. *Morgonbris* februari 1930 och socialdemokratiska kvinnoförbundet 1920-1935 s 8.
[101] Karlsson (1996) s 13.

partiet. Jag menar dock att Karlssons användande av nyckelord såsom ”klarsyn”, döljer en hel del motsägelser som framträder tydligt i artiklarna i *Morgonbris*. Slutsatserna av de socialdemokratiskt aktiva kvinnornas analyser var sällan att arbetsdelningen i hemmet och på arbetsmarknaden skulle brytas, att män och kvinnors uppgifter skulle förändras, utan resulterade snarare i hårdare krav på kvinnorna. Det betraktades som orättvist att kvinnorna ensamma fick sköta hem och barn, varför dessa sysslor skulle rationaliseras så att kvinnorna skulle fortsätta att sköta detta ensamma, men samtidigt yrkesarbeta, vara politiskt aktiva och ha fritidsintressen.

Kvinnoförbundet betecknades liksom ungdomsförbundet (SSU) och broderskapsförbundet (SKSF) som sidoorganisationer till SAP och dess existens motiverades med att de organiserade medlemmar som SAP inte nådde "den vanliga vägen” och syftade då till att kvinnor och ungdomar inte återfanns på arbetsplatserna och i fackförbunden.[102] Sidoförbunden var uppbyggda enligt samma principer som moderpartiet med förbundsstyrelse, verkställande utskott och kongress som högsta beslutande organ. De var också organiserade i regionala och lokala avdelningar. SSKF var i stort sett ekonomiskt oberoende, även om de fick ett visst ekonomiskt stöd från partiet.[103]

Under perioden 1910-1930 hade kvinnoförbundet en etableringsperiod då de hade mycket litet inflytande över partiet. Efter 1930 fick förbundet ett genombrott och kunde betraktas som en viktig politisk aktör: ”de tog plats på den politiska arenan som medskapare av folkhemmet”, då i synnerhet när det gällde att förmedla normer om livsstil till de socialdemokratiska kvinnorna. [104] Att socialdemokraterna var måna om kvinnornas röster och lojalitet visar sig bland annat i *Morgonbris* valnummer 1932 då det var ovanligt många artiklar skrivna av män. Betydelsefulla socialdemokrater som Per-Albin Hansson talade om vikten av att kvinnorna nu gick och röstade på socialdemokraterna.[105] Förbundets möjligheter att påverka samhällsutvecklingen enligt sina egna idéer var dock begränsade, då moderpartiet, som Karlsson skriver, krävde lojalitet av dem när uppfattningarna gick isär.

---

[102] Ibid s 26.
[103] Ibid.
[104] Karlsson (1996) s 68 och 34.
[105] Se *Morgonbris* september 1932.

Diagram 1. Antal medlemmar i SSKF 1920- 1970

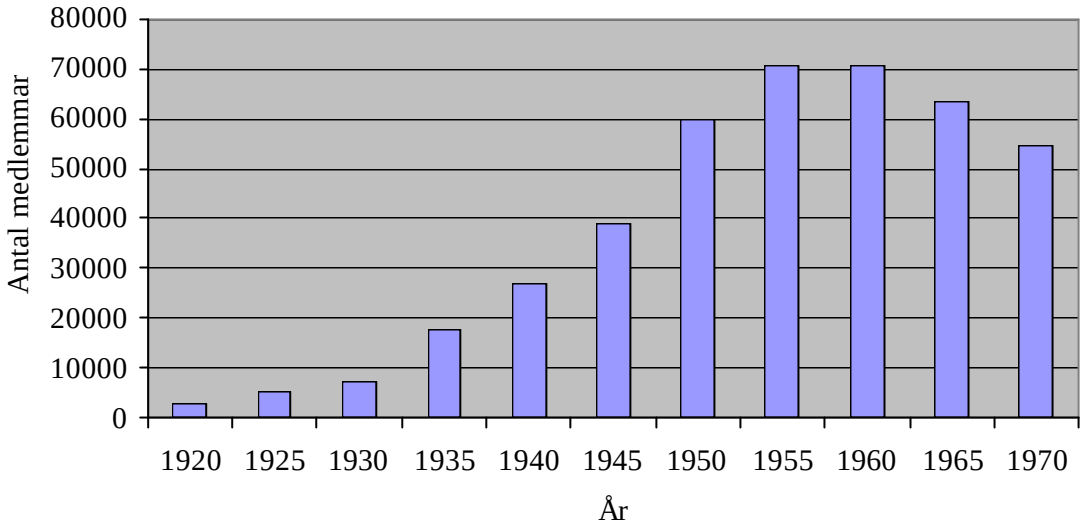

Källa: Karlsson Gunnel (1996) s 56

Som tabellen ovan visar var den undersökta perioden en expansiv period för förbundet, vilken också kan ses som en bidragande faktor till det ökade politiska inflytandet. 1932 hade SSKF ca 8 500 medlemmar, vilket betydde att de vuxit med 3 000 medlemmar på fyra år.[106]

De politiska ståndpunkter som kvinnoförbundet prioriterade i början av undersökningsperioden sammanfattades i ett uttalande som styrelsen gjorde i januari 1932:

1. Lika rätt för män och kvinnor i medborgerligt hänseende.
2. Husmoderns arbete i hemmet värdesatt i likhet med förvärvsarbetet utanför hemmet.
3. Tillträde till alla yrken och alla slag av förvärvsarbete, oavsett civilstånd.
4. Ingen åtskillnad mellan män och kvinnor i möjligheter till befordran.
5. Lika möjligheter till utbildning

[106] ”Vi har framtiden för oss!” *Morgonbris* april 1932 s 15.

6. Inga särskilda arbetstidsbestämmelser eller andra arbetsinskränkningar för kvinnorna än dem som anses betingade av kvinnans moderskap. Kompensation för förlorad arbetsinkomst i samband med förlossningen/ledigheten.
7. Lika lön för lika arbete, för uppfyllande av rättvisa, motarbetande av osund konkurrens och underbetalning av kvinnors arbete.
8. Likställighet med männen inom ålderdoms- och arbetslöshetsförsäkringarna.[107]

Detta var de politiska kraven så som de formulerades på papperet. Arbetarkvinnorna förespråkade lika villkor som männen på arbetsmarknaden och när det gällde rätten till utbildning. De var emot särlagstiftning för kvinnor och i uttalandet nämnde de nattarbetsförbudet som infördes 1911. Kvinnoförbundet krävde inte att hemarbetet skulle delas mellan män och kvinnor, utan att hemarbetet skulle värderas lika högt som andra arbeten. Det var ett sätt att få kvinnorna att känna sig delaktiga i arbetarrörelsen, att deras sysslor även räknades som ett arbete och inte som ett biologiskt kall. Den till hemmet bundna frun skulle bli en rationell husmoder och därmed en viktig del i samhällets produktionskedja.[108] Det talades emellertid inte om att arbete i hemmet skulle ge någon lön. Att det var svårt att vara en flitig husmoder och samtidigt yrkesarbetande, diskuterades också och som undersökningen kommer att visa, fanns många idéer om hur det problemet skulle lösas.

[107] ”Kvinnan i förvärvsarbetet” *Morgonbris* januari 1932 s 25.
[108] Se till exempel ”Husmödrarna männens arbetsgivare” *Morgonbris* maj 1935 s 1-2.

Drömmen om folkhemmet

Funkis – den ideala lösningen

Det som skulle rationalisera kvinnors liv och samtidigt öka statusen för deras ”uppgifter”, att sköta hus hem och barn, var funktionalismen. Genom försöken att politisera hemmen ökade samhällets styrning och kontroll över kvinnornas liv, vilket också gjorde dem till politiska människor. Som männen, men på andra villkor. När samhällets befintliga problem formulerats av socialdemokraterna, presenterades de som ”befolkningsfrågan”. Ett av de stora problemen, som var centralt i diskussionerna i *Morgonbris* under hela perioden, var trångboddheten.[109] Det fanns ett stort behov av rymligare bostäder för arbetarklassens familjer och om detta genomfördes skulle livets alla områden påverkas: hygienen, hushållsarbetet, fritidssituationen och så vidare. Trångboddheten var en fråga som engagerade alla socialdemokrater, men kvinnorna uppmanades att ta ett särskilt ansvar. Hirdman skriver:

> *Bostaden* de ytterst konkreta fyra väggar, som rymde strävanden, drömmar, ideologier: där kunde rationaliseringssträvandena tillämpas, där kunde klasskillnaderna utjämnas, där skulle fattigdomen bekämpas – ja, där fanns socialismens mål, i varje fall ett av delmålen: välfärden.[110]

Dessa strävanden, drömmar och ideologier byggde på en heterosexuell kärnfamilj som hade, eller förväntades få barn. Familjer som levde enligt idealet eller önskade göra så fick detaljerad vägledning om hur livet skulle levas innanför bostadens fyra väggar. Viljan att leva i en sådan familjekonstellation var en premiss som inte ifrågasattes. Ensamstående, frånskilda, par utan barn, samkönade relationer eller någon annan form av levnadssituation diskuterades sällan eller aldrig,

---

[109] Se bland annat: ”Trivsam familjebostad i ett rum och kök” *Morgonbris* juli 1932 s 14-16, ”Ett kvinnornas bostadsprogram” *Morgonbris* februari 1933, s 8-10 ”MOT bättre bostäder *Morgonbris* mars 1933 s 14-15 och 30,, ”Varför och huru i bostaden” *Morgonbris* juni 1933 s 18-19, ”Kvinnorna bli bostadsrevolutionärer” *Morgonbris* januari 1934 s 10, ”Bostaden och hälsan” *Morgonbris* februari 1934 s 18-19, ”Vad bostaden betyda för barnuppfostran och själslig hälsa” *Morgonbris* mars 1934 s 16-24, ”Folkets framtid” *Morgonbris* januari 1935 s 5-8, ”Var syns deras inflytande i samhället”? *Morgonbris* juli 1936 s 13, ”Vi bor i sovkök” *Morgonbris* februari 1937 s 14-16 och 24.

[110] Hirdman (1992) s 85.

eftersom det var inom äktenskapet som barn skulle komma till och att svenskarna födde för lite barn ansågs vara ett hot mot släktets fortlevnad. Till exempel skrev Clara Wigforss om nativiteten:

> Om det fortsätter som nu, är Sverige snart avfolkat på svenskar. Kring problemet gruppera sig fler frågor om samlevnaden mellan man och kvinna, de som röra barnens uppfostran och vård och det som gälla arbetet, speciellt kvinnans arbete. [111]

Genom att varna för en befolkningskris ville Wigforss förklara varför äktenskapet, uppfostran av barnen och arbetssituationen inte var att betrakta som en privatsak, utan som ett samhällsintresse.

En undersökning av Yrkeskvinnornas Förbund från 1936 visade hur förhållandena såg ut i verkligheten: [112]

Tabell 1 Antalet kvinnor och civiltillstånd

Kvinnor	Antal
Totala antalet kvinnor	3 153 400
Vuxna och ogifta kvinnor	1 010 000
Gifta kvinnor	1 135 000
Antalet gifta barnlösa kvinnor	450 000
Kvinnor med ett barn	300 000
Kvinnor med två eller flera barn	385 000
Änkor eller frånskilda kvinnor	265 000

Källa: *Morgonbris* september 1936

Som vi kan se i tabell 1 levde få kvinnor enligt idealet. Nästan lika många vuxna kvinnor var ogifta som gifta och idealet med minst två barn, var långt ifrån uppnått. Hur många av de ensamstående som hade barn, framgick dock inte av statistiken. Situationen sågs som ett problem som skulle lösas. Att detta skulle vara ett resultat av människors egna val, trodde ingen. Orsaken till

[111] ”Folkets framtid” *Morgonbris* januari 1935 s 5-8.
[112] ”Kvinnorna och samhället av idag” *Morgonbris* september 1936 s 5-9.

problemet ansågs vara de trånga bostäderna, fattigdomen och kvinnornas egna inställning till livet. Förutom att lösa detta genom rymligare bostäder, skulle man skapa en ny modernare kvinnotyp som klarade av både yrkes- och hemarbetet.[113]

”Hjälplösa i möbelaffären”

1932 startade *Morgonbris* en intensiv kampanj för att lära kvinnorna hur de bäst skulle organisera sin tillvaro, och under åren 1934-1936 såg *Morgonbris* mer ut som en varukatalog än som en politisk tidskrift. I tidningen presenterades sådant som ansågs vara vackert, praktiskt och ekonomiskt försvarbart för arbetarfamiljerna. Kampanjen beskrevs som ett samarbete mellan producenter (män) och konsumenter (kvinnor). Arkitekter och möbeltillverkare lärde ut hur arbetarklassens familjer bäst skulle möblera sina små lägenheter och vilka möbler som skulle ingå. Tanken med kampanjen var enligt dess initiativtagare att husmödrarna genom *Morgonbris* skulle få möjlighet att ställa frågor till arkitekter, husbyggare och möbeltillverkare. De menade också att de socialt inställda arkitekterna skulle ha nytta av husmödrarnas erfarenheter av att bo trångt.[114] Syftet formulerades som en strävan att åstadkomma ”ett effektivt samarbete mellan hemmens organisatörer och vårdare, husmödrarna och bostadsbyggarna”.[115] Här blev kvinnor och mäns olika uppgifter och komplementära egenskaper väldigt tydliga, eftersom detta presenterades som ett utbyte mellan just kvinnor – hemmens organisatörer och vårdare – och män – dess konstruktörer och byggare.

I en artikel med rubriken ”Hjälplösa i möbelaffären” skrev arkitekten Sven Markelius i en av sina många artiklar att ”paradmöbleringen tillhör en förgången tid”.[116] Senare beskrev han också med ritningar och bilder hur familjen skulle möblera sin lilla lägenhet och han föreslog bland annat att barnen skulle sova i vardagsrummet:

---

[113] Mängder av artiklar diskuterade detta. I samma artikel som statistiken från Yrkeskvinnornas Förbund publicerades står bland annat om kvinnorna att de är ”en relativt ny medborgargrupp, vars levnadsförhållanden är stadda i omvandlingsprocess” och att ”Den moderna kvinnorörelsens kvinna är varken blåstrumpa, manhatare, varken lyxfru eller hushållerska – hon är nutidens egna hurtiga unga kvinnotyp som vill vara på en gång yrkeskvinna, maka och mor, friluftsvarelse, umgängesvän och medborgare”. ”Kvinnorna och samhället av idag” *Morgonbris* september 1936 s 5-9.
[114] ”Samarbete” *Morgonbris* november 1932 s 19.
[115] Ibid.
[116] ”Hjälplösa i möbelaffären” *Morgonbris* juni 1932 s 21.

> Föräldrarna få tillbringa kvällsstunden i matvrån. Husmodern har tillgång till köket utan att behöva störande passera vardagsrummet och husfadern kan med gott samvete röka sin cigarr eller pipa utan att förpesta luften för sin ännu icke nikotinförgiftade avkomma.[117]

Markelius var alltså en av de arkitekter som ansågs vara ”socialt inställda” och som blev viktiga organisatörer av folkhemmet. I sitt möbleringsförslag bidrog han också till att slå fast vilka behov som var viktiga att ta hänsyn till i planeringen. Enligt Markelius behövde kvinnan tillgång till köket även på kvällen efter att barnen hade somnat, medan mannen efter en avslutad arbetsdag behövde koppla av med en cigarr.

Aktiv i debatten om hur hemmen skulle ordnas var också Sigrid Gillner, en av de mest aktiva i kvinnoförbundet. Hon startade bland annat en debatt där hon argumenterade för att det var viktigt med egna sängar för barnen. Hon hävdade att arbetarklassen härmade de borgerliga hemmen med herr-rum och skrivbord och med en nedvärderande ton skrev hon att orsaken inte var fattigdom, utan ”att människofruktan regerar husmodern. Hon vill inte draga ner sitt lilla hem, det ser inte vackert ut”.[118] Artikeln väckte starka känslor hos *Morgonbris* läsare och tidningen berättade att insändarna hade ”flödat” in.[119] Till att börja med publicerade man två inlägg som båda försvarade Gillner. Signaturen ”Retstickan” hade hört arbeterskor som blivit upprörda och sagt att arbetarna också måste få ha fint i sina hem. Skribenten tyckte att ”vi som är husmödrar och arbetare” borde tvinga möbelföretagen att tillverka möbler för små hem och menade att det var en angelägenhet för hela samhället hur familjen hade det hemma, att det var det som det socialistiska arbetet byggde på.[120] I den andra insändaren diskuterades problemet att många ansåg att funkismöblerna var fula. Själv tyckte hon att de kunde vara vackra. Enligt insändaren var det känsligt att kritisera ”folks kära möbler”, men menade, liksom Gillner att det var nödvändigt.[121] Till exempel ansåg hon det löjligt att arbetarfamiljerna hade hem med matsal, eftersom de aldrig åt där. I följande nummer publicerades ett öppet brev till Sigrid Gillner som var mer kritiskt. Det var en kvinna som kallade sig ”arbetarhustru från Storfors” som hävdade att det

---

[117] ”Trivsam familjebostad i ett rum och kök” *Morgonbris* juli 1932 s 14-16.
[118] ”Varje barn sin egen bädd” i *Morgonbris* januari 1932 s 26. Se även Hirdman (1992) s 93.
[119] ”Insändare – Vi leva 1932” *Morgonbris* mars 1932 s 19.
[120] ”Angår det ingen” *Morgonbris* mars 1932 s 19.

inte alls var för syns skull som arbetarfamiljerna möblerade sina hem med skrivbord och ”den smula komfort” som de begränsade tillgångarna tillät, utan skälet var att de faktiskt hade användning för ett skrivbord och att de önskade en trevlig vrå där luften inte var av ”sängkammaratmosfär”.[122]

I mycket större utsträckning än så fick inte *Morgonbris* läsare ta del av den kritik som redaktionen uppgav hade flödat in. Sigrid Gillner fick däremot möjlighet att bemöta kritiken. Hon jämförde med när hon tidigare förespråkat tandhygien, att hon även då blivit lånad för sina synpunkter. Hon trodde själv att det som upprört var att hon skrivit att man valde andra möbler före bäddar till barnen, och förtydligade att hennes syfte varit att uppmana mödrarna att alltid tänka på barnens hälsomöjligheter framför annat och hon tillade att ”sideboards inte var gjorda för de små hemmen”.[123] Intill svaret publicerades ytterligare en insändare där ett hembiträde tackade Gillner för hennes tidigare artikel.[124] Den här debatten kan exemplifiera hur människors hemförhållanden under 1930-talet började diskuteras som samhällsangelägenheter åtminstone på den kvinnopolitiska dagordningen.

Funktionalismens ultimata lösning ansåg man vara Alva Myrdals och Sven Markelius kollektivhus med kollektiva lösningar såsom gemensamma matutrymmen och barnpassning. Enligt *Morgonbris* var det behovet av rationella hem för yrkesarbetande kvinnor som pressade fram idén om kollektivhusen. Huset skulle få unga att våga bilda familj.[125] Kollektivhuset presenterades som den lösning som bäst passade idealkraven; krav som ibland var motsägelsefulla och omöjliga att få ihop. Till exempel stod det i samma artikel att ”/…/ modern böra ha obegränsad tid för barnen” och att ”husmodern måste få en viss fritid, som hon kan ägna åt självständig verksamhet.”[126]

Som en del i *Morgonbris* kampanj anordnades utställningar och temadagar av olika slag. Under parollen ”Fabrikernas bästa till hemmens behov” arrangerades så kallade industridagar för arbetarhemmens kvinnor, där till exempel propaganda för svensk slöjdindustri bedrevs.

---

[121] ”Mönsterhem i Orrefors” *Morgonbris* mars 1932 s 19.
[122] ”En öppen fråga till Sigrid Gillner” *Morgonbris* april 1932 s 19.
[123] ”Kom an!” *Morgonbris* maj 1932 s 19. Sideboard var ett lågt matrumsskåp där man kunde förvara till exempel bordsservisen.
[124] ”Viktigare än sideboard” *Morgonbris* maj 1932 s 19.
[125] ”Ett förenklat liv” *Morgonbris* januari 1933 s 10-11. På John Ericssonsgatan 6 i Stockholm finns Markelius kollektivhus från 1935. Se www.arksam.se/arksam/html/mark.html 2003-06-29.
[126] ”Vad bostadsförhållandena betyda för barnuppfostran och själslig hälsa” *Morgonbris* mars 1934 s 16-24.

Tillsammans med industrin ordnade de socialdemokratiska kvinnorna en modevisning i Blå hallen i Statshuset som de kallade ”Stockholms första sociala moderevy”.[127] Enligt recensioner i tidskriften präglades tillställningen av ”enkelhet och värdighet”.[128] Man skrev att ”där fanns ingen dyr parfymdoft eller konstiga franska termer. Där fanns en stolthet över det egna landets arbetsresultat”.[129] Man ville genom kampanjen ge arbetarklassen en egen identitet, där funktionalism och sociala behov stod i centrum, istället för att de skulle lockas av borgarklassens opraktiska lyx. Och kvinnorna skulle vinna på den nya livsstilen. Hon skulle få möjlighet att sköta hus och hem och samtidigt ägna sig åt att söka personlig tillfredsställelse i livet. *Morgonbris* skrev att lärdomarna av utställningen skulle ge mer tid till kvinnans personliga utveckling eftersom hemarbetet genom varukännedom och ökad yrkesskicklighet skulle organiseras mer planmässigt och mer ekonomiskt. Industrins fördelar av kampanjen gavs inte samma utrymme, utan *Morgonbris* försökte snarare göra industrin medveten om vad de olika företagen skulle tjäna på detta. Man skrev att ”industrin måste förstå att det är nödvändigt att uppfostra husmödrarna för att man sedan ska kunna vädja till deras kunskaper”.[130] Arkitekten Åke Hult som liksom den tidigare nämnda arkitekten Markelius ansågs vara socialt inställd, kallade *Morgonbris* kampanj för ”mission” och berömde de svenska kvinnor som kunnat ta till sig utställningen så bra. Hult menade att det kanske inte hade fungerat i ett annat land och syftade då antagligen till att detta var en del av den socialdemokratiska strategin att bygga folkhemmet. Hult öste beröm över den ”storslagna, kunniga husmodern” och sade att det nu började finnas kvinnor med känsla för vad husmoderns arbete fodrade och krävde.[131]

Det var *Morgonbris* redaktör Kaj Andersson som till stor del låg bakom kampanjen som gick ut på att öka husmödrarnas inflytande över produktionen. Hon menade att kvinnorna besatt en enorm makt över produktionen, det gällde bara att de organiserade sig och utnyttjade den.[132] I *Morgonbris* uppfostringsprojekt ingick dels att få arbetarkvinnorna att förstå att de hade denna makt och dels att förstå vad som var bra och dålig smak. I en artikel stod att hon, alltså kvinnan, var ”omedveten om sin ekonomiska makt, och illa uppfostrad i varukunskap och köpteknik”, att

---

[127] ”Modeparaden blev en löftesrik framgång för Morgonbrisprogrammet” *Morgonbris* april 1936 s 13-17.
[128] Ibid.
[129] Ibid.
[130] ”Fabrikerna öppna portarna för husmödrarna” *Morgonbris* april 1935 s 2.
[131] ”Morgonbrispropagandan vinner terräng” *Morgonbris* augusti 1935 s 6-8.
[132] ”Husmödrarna männens arbetsgivare” *Morgonbris* maj 1935 s 1-2 .

”kvinnorna behöver ökande krav att växa upp tid. De måste förstå sin nationalekonomiska makt”[133] Som ett exempel på vad som var att betrakta som god smak kan nämnas svensk slöjd som *Morgonbris* gärna propagerade för. Bland annat skrev man: ”Om de svenska husmödrarna kunde lära sig att förstå vilket helt annat värde det ligger i en vacker vävnad än dessa broderade kuddar och dukar…”.[134]

Alla var emellertid inte lika positiva till propagandan, utan det hade även inkommit en del kritik mot projektet. En kritik som *Morgonbris* ägnade mer tid åt att besvara än beskriva. Man fick i alla fall veta att någon ställt frågan om denna kampanj skulle vara ett pekfinger som visade tillbaka kvinnan till köket. *Morgonbris* svarade att kampanjen var viktig för hemmen och för samhället. För att stärka argumentet om kvinnornas makt över produktionen hänvisade de till en tysk professor som också hävdade att det var kvinnorna som hade makten i hemmet, att de var männens arbetsgivare, produktionens ledare. Med understruken text stod att ”husmödrarna äro i stor utsträckning omedvetna om den oerhörda makt de förfogar över”.[135]

Hirdman kallar den djärva satsning som bedrevs av Kaj Andersson och *Morgonbris* under åren 1934-1936 för ”det ideologiska försöket”. Att göra husmödrarna till socialistiska revolutionärer genom att sätta dem främst i den nationalekonomiska kedjan var något unikt och Hirdman menar att ingen tog vid det projektet efter Kaj Andersson. [136] Det som hände 1936 var att det framkom en hel del kritik mot *Morgonbris* på socialdemokratiska kvinnoförbundets kongress. Den dåvarande chefredaktören Kaj Andersson, som till stor del legat bakom idealiseringen av husmodern och samarbetskampanjerna med industrin blev förvisso omvald av kongressen, men valde själv att avgå en kort tid efter. En omedelbar konsekvens av redaktörsbytet var att tidningen ändrade utseende. Borta var varukatalogen och mer utrymme gavs åt de framstående socialdemokratiska kvinnorna Alva Myrdal, Disa Västberg och Eva Wigforss. De tog över propagandan för funktionalismen som lösning på alla sociala problem och uppfostran av de socialdemokratiska kvinnorna. Tonen i artiklarna förändrades och blev mer lik den traditionella socialdemokratiska agitationen. Att som Hirdman säga att det ideologiska försöket började 1934 och tog slut 1936, tycker jag är missvisande och skulle istället formulera

---

[133] ”Vem finner den rätta kvinnan i annonsen?” *Morgonbris* mars 1934 s 1.
[134] ”Mattis Hörlen visar kamraterna vägen” *Morgonbris* mars 1935 s 3.
[135] ”Husmödrarna männens arbetsgivare” *Morgonbris* maj 1935 s1-2.
[136] Hirdman (1992) s 94-102.

det som att det började kring 1932 och att det tog nya former efter 1936. Uppfostran av kvinnorna fortsatte, även om det handlade något mindre om det som Kaj Andersson benämnde som ”hemkultur” och något mer om de politiska frågor som följde i de många statliga utredningarnas spår.[137] Även i slutet av undersökningsperioden förekom artiklar med liknade ton som under det som Hirdman benämner det ideologiska försöket, där *Morgonbris* talade om för arbetarkvinnorna hur de skulle klä sig hemma och hur de skulle möblera sina kök på ett politiskt korrekt sätt.[138]

Obetalt arbete utan vila – den paradoxala komplementära modellen

Folkhemmets kvinna skulle i första hand vara husmoder med ansvar för hemarbetet, men till skillnad från 1920-talets hemmafru, skulle hennes sysslor i hemmet ses som ett yrke och likställas med arbete utanför hemmet. De socialdemokratiska kvinnorna ansåg även att kvinnor skulle ha rätt att yrkesarbeta, varför hemarbetet skulle rationaliseras så att det skulle bli möjligt att kombinera yrkesarbete med ansvaret för barn och hushåll. Uppfattningen om kvinnor och män som komplementära genomsyrade argumentationen när det handlade om kvinnors och mäns arbete. Det var aldrig aktuellt att omförhandla det järnhårda samhällskontrakt som gav kvinnor huvudansvaret för den helt oavlönade och tämligen flexibla uppgiften att ta hand om hem och barn, ”att ta hand om den s.k. reproduktionen av det mänskliga”.[139] Trots att kvinnoförbundet krävde att kvinnor formellt skulle ha tillträde till alla yrken, var det inte något prioriterat mål att bryta genusarbetsdelningen, utan den reproducerades och befästes snarare genom kvinnoförbundet och *Morgonbris*. Såväl annonser som artiklar talade för att kvinnorna hade och skulle ha en ”egen” arbetsmarknad. Arbetsförmedlingen hade annonser i tidningen som riktade sig enbart till kvinnor, där de erbjöd arbeten för husmödrar och de yrken man nämnde var barnsköterskor, husföreståndarinnor, barn- och hushållsfröknar samt hembiträden.[140] I en artikel uppmanades kvinnor att arbeta inom det sociala och argumentet var just att kvinnorna borde komplettera männen och bidra med intuition och smidighet. Medan männens uppgift skulle vara

---

[137] ”Nya Morgonbris fem år” i *Morgonbris* april 1936 s 9-11. Kaj Andersson skrev att om man inte uppskattade att *Morgonbris* satsade på hemkultur, visste man inte vad socialism innebar.
[138] Se till exempel ”Vi äro praktiska och skaffar oss mönsterkök” *Morgonbris* april 1938 s 8 och 32 och ”Vi kläder oss till arbete” *Morgonbris* april 1938 s 9.
[139] Wikander (1991) s 6.
[140] Annons från arbetsförmedlingen i *Morgonbris* februari 1932 s 24.

att läsa lagarnas distinktioner, skulle kvinnorna ”ägna sig åt mer tålamodsprövande arbete som att vara barnavårdsman”.[141]

Det förekom också att genusarbetsdelningen diskuterades som ett problem. Bland annat skrev en kvinnlig regissör som hade talat med kvinnliga jurister, läkare och journalister om hur könet påverkade möjligheterna till karriär, att ”det är männen som har nycklarna till alla ställningar”.[142] De tillfrågade yrkeskvinnorna hade svarat att de hela tiden stötte på svårigheter och hinder som var relaterade till kön, men att det var svårt att beskriva dessa eftersom det var som att stöta huvudet mot en osynlig mur. Hon påpekade också att när en kvinnlig regissör, journalist eller läkare fick ett uppdrag, var det alltid något som hade anknytning till kvinnor och barn.[143] I en annan artikel där kvinnor uppmanades att söka mansdominerade yrken, skrev *Morgonbris* redaktion att de inte tog ställning till författarens ”djärva inlägg”.[144] Artikelförfattarinnan skrev att kvinnor borde söka arbeten som betecknades som manliga, men som inte alltid varit det. Hon gav exempel på att kvinnor tidigare arbetat med gruvbrytning och lantbruk och hon påpekade att det funnits kvinnliga murare ända till slutet av 1800-talet. Hon nämnde också paradoxer som att en kvinnlig arkitekt var okej, men inte en murare, en maskinskriverska kan vara kvinna, men inte en typograf.[145]

Dessa resonemang hörde emellertid till ovanligheterna och ansågs tydligen som så djärva att redaktionen såg det som nödvändigt att påpeka att de inte stod bakom artikeln. Genusarbetsdelningen sågs alltså inte som något prioriterat problem att lösa, utan det var statusen hos de kvinnliga yrkena som skulle höjas och socialdemokratiska kvinnoförbundet såg som sin uppgift att argumentera för detta. Det var i synnerhet statusen för hemarbetet, som behövde öka, eller att hemarbetet åtminstone erkändes som ett yrke. Likaså satsade man på att uppvärdera arbete i andras hem. I en ledare berättades om ett ungt hembiträde som sökte sprida socialistiska idéer inom sin yrkesgrupp. En äldre kvinna med samma arbete, kallades istället tjänarinna och hon

---

[141] ”En ny kvinnokår” *Morgonbris* november 1932 s 10-31. Fler exempel på genusarbetsdelningen kommer i avsnittet Barnen – duktiga pojkar och framtidens husmödrar, i diskussionen om hur barn och ungdomar förbereds för den.
[142] ”Den osynliga muren” *Morgonbris* juli 1935 s 14-15.
[143] Ibid.
[144] ”Varför inte kvinnliga murare eller konduktörer?” *Morgonbris* juni 1936 s 14-15.
[145] Ibid.

beklagade sig över att deras yrke värderades så lågt, att tjänarinnor brukade beskrivas som löjliga och mindervärdiga, ”nästan som en dummerjöns på cirkus”.[146]

Morgonbris presenterade en radikal lösning på problemet att många kvinnor hade svårt att leva upp till alla krav som ställdes på dem. De menade att husmödrarna skulle få rätt till semester, som andra arbetare. En diskussion om huruvida det skulle vara möjligt att kvinnorna lämnade sina hem för några dagar och om det skulle regleras genom lag pågick under hela perioden.[147] I en enkätundersökning som gjordes av *Morgonbris* 1932 ställdes frågor till kvinnor från arbetarklassen om huruvida de haft någon semester, om de kunde vänta sig någon och om de svarade nej, varför? Resultatet var nedslående. Två tredjedelar av dem som svarade hade sedan barndomen aldrig haft ens ett par dagars sammanhängande frihet och vila. Undersökningen visade också att vila från man och barn var någonting som låg högt på de tillfrågade kvinnornas önskelistor. Fattigdom angavs som en av de främsta orsakerna till bristen på vila, men även att familjens överhuvud inte tillät sin hustru att åka iväg någonstans.[148] Ett annat skäl till att det inte fanns någon möjlighet till vila, var att så många män var arbetslösa. En kvinna skriver till *Morgonbris* att hon aldrig tidigare haft semester, men att hon nu hoppades att få en stunds vila under sin makes semester. Hon var dock orolig att mannen skulle bli arbetslös, för då skulle hon tvingas ta ett förvärvsarbete.[149] Hennes brev är också ett exempel på att ansvaret för hushållet fortfarande bara var kvinnans, även om mannen var hemma arbetslös och hon arbetade utanför hemmet hela dagarna. Den viktigaste orsaken till att kvinnor inte kunde ta semester, var enligt *Morgonbris* dock att det ansågs svårt för kvinnorna att lämna ansvaret för hushållet till någon annan och för att tanken på husmoderssemester var ovan att tänka:

---

[146] ”Två generationer – tjänarinnan och hembiträdet” *Morgonbris* februari 1932 s 3.
[147] Se bland annat: ”Rekord i att vara missgynnade” *Morgonbris* juli 1932 s 4-8, ”Morgonbrishyddor över hela landet” *Morgonbris* april 1933 s 10, ”Nutidskrav på hemkvinnorna” *Morgonbris* april 1935 s 11, ”Semesterhjälp åt trötta husmödrar” *Morgonbris* mars 1936 s 21, ”Husmors semesterfråga” *Morgonbris* januari 1937 s 12-13 och 20, ”Semester, vila, avkoppling” *Morgonbris* februari 1937 s 10, ”En jungfrutalare om semester och vila” *Morgonbris* juni 1937 s 4 och 20.
[148] ”Rekord i att vara missgynnade” *Morgonbris* juni 1932 s 4-8 och ”Husmors semesterfråga” *Morgonbris* januari 1937.
[149] ”Olärd arbetarhustru” *Morgonbris* juli 1932 s 10-11.

> Tanken på semester för en husmor måste riktigt arbetas in i medvetandet innan den kan bli riktigt accepterad, och dels är en husmors semester många gånger mycket svår att ordna till hela familjens belåtenhet. /…/ Husmodern har svårt att släppa omtanken om barnen, om bohaget, allt i hemmet. Ingen kan som husmodern själv ha alla trådarna i sin hand, ingen har som hon den rätta aktsamheten om de kära föremålen. Under semesterledigheten går hon så och tänker på alla dessa ting.[150]

Som framgår av citatet ovan så förklarades husmoderns obefintliga semester även med att den i hennes medvetande inte var accepterad, och man ger en öppning för förändring. Som när så många andra könsrelaterade orättvisor skulle förklaras, lade man även skulden på kvinnorna själva och på individnivå. Morgonbris hävdade att kvinnorna inte *ville* lämna det obetalda arbetet till någon annan, eftersom de ansåg sig vara bäst på att sköta det. Samtidigt visade undersökningen att kvinnorna *ville* vara lediga från män och barn.

I ett av inläggen i diskussionen om kvinnors rätt till vila, hävdades att frågan om ledighet var viktig, men att den var underordnad grundproblemet: att öka respekten för kvinnor. Författarinnan Anna Lenah Elgström som började med att tacka *Morgonbris* för att de lyft diskussionen, skrev att kvinnor måste ges möjlighet att ”få sina behov som en tänkande varelse uppfyllda”.[151] I artikeln uppmanade hon arbetarmännen ”som ju är lediga efter sitt jobb” att någon gång avlasta sina hustrur så att de skulle få möjlighet till ledighet: ”En kvinnas arbete tar ju som bekant aldrig slut”.[152] Hon ansåg vidare att det skilde stort mellan socialdemokraternas teori och praktik, att borgerligheten hade kommit längre när det gällde kvinnors fri- och rättigheter, att kvinnor av socialdemokratin bara sågs som nödvändiga instrument för samhället och familjen.[153] Ingen av SSKFs framträdande företrädare gick så långt att de formulerade kritik där socialdemokratin anklagades för att utnyttja kvinnorna, även om de skulle hålla med om att problemet grundade sig i att kvinnor inte respekterades som tänkande varelser.

---

[150] ”Hemmets kvinnor” *Morgonbris* juni 1932 7-10.
[151] ”Mannen, kvinnan och hemarbetet” *Morgonbris* augusti 1932 s 21.
[152] Ibid.
[153] Anna Lenah Elgström var en betydande författare i samtiden, men är idag bortglömd och finns inte omnämnd i dagens litteraturhistoriska böcker. Enligt Catrin Brödje som skrivit en avhandling om henne, beror

Som uppföljning på enkäten om husmoderssemester uppmanade *Morgonbris* män att svara på några frågor. De anade antagligen att det skulle bli betydligt svårare att få männen att delta, så denna undersökning var utformad som en tävling. Den man som vittnade om ”mönstergivande socialistiskt tanke och handlingssätt” kunde vinna två veckor på folkhögskola. Frågorna som män uppmanades att svara på var: 1) Skall mannen biträda sin hustru i det husliga arbetet?, 2) Hjälper Ni er hustru i hushållet och 3) I så fall, vilka uppgifter tar ni på er lott?[154] Undersökningen väckte ”bestörtning och förlägenhet” hos männen som inte var villiga att delta i enkätundersökningen.[155] De som svarade sade att de möjligtvis hjälpte till ”när det är av nöden” och det som de kunde tänka sig att hjälpa sin hustru med var att gå ärenden, koka kaffe och potatis.[156] *Morgonbris* redaktion bestämde sig för att söka svaren på annat sätt och begav sig på cykel ut på landsbygden för att intervjua folk:

- Nej, se hushållet det ska kvinnorna av gammalt sköta om.
- Men hur går det på söndagarna? Får hustrurna arbeta hela söndagarna också?
- Jo, det måste de ju förstås. En vill ju äta på söndagarna också.
- Och ni själv då? Vilar karlarna sig hela söndan?
- En har ju djuren att sköta om på vintern, men på somrarna går de ju ute. Och grisar och höns sköter förstås kvinnofolken.
- Vem bär vatten och ved?
- Det gör kvinnorna förstås.
- Tycker ni inte att det är lite orättvist att kvinnorna får arbeta hela söndan, medan ni vilar er?
- Ja, det är deras göra, skrattar han halvt förläget.
- Hur är det på vardagen då? Arbetar de längre än ni då?
- Ja, det gör de förstås. De får ju gå upp en timme tidigare och laga kaffe, för en vill ju inte gå upp förrän en har fått en kopp kaffe i sig.

---

det på att den manligt dominerade litteraturkritiken inte kunde känna igen sig i Elgströms modernistiska texter. Elgström var feminist och pacifist. Brödje (1998).

[154] ”Äkta män! Handen på hjärtat!” *Morgonbris* augusti 1932 s 20.

[155] ”Husfäderna i förlägenhet” *Morgonbris* september 1932 s 15-15 och 30-31.

– Och på kvällarna håller de på längre?
– Ja, då får de ju laga mat och diska förstås. Så det blir ju en två timmar längre arbetsdag för dem.
– Nå, har er hustru något extra arbete utom sina sysslor?
– Ja, hon väver ju förstås.
– För att sälja?
– Nej, nej för vårt eget behov.
– Hur hinner hon med det då?
– Å - på sina lediga stunder.[157]

Att *Morgonbris* formulerade frågor om huruvida det var rättvist att kvinnor aldrig någonsin fick vila från sina uppgifter, visar att männens inställning till kvinnors arbete sågs som ett problem som måste belysas. Genom att ifrågasätta självklarheter uppmanar man till eftertanke och öppnar för förändring. När de på detta vis konfronterade normer och allmänt accepterade uppfattningar med verkligheten, synliggjorde de också paradoxer och orättvisor. Mannens svar visar hur uppfattningen om att det är kvinnans plikt att ensam ansvara för hushållet, inte kunde försvaras med några logiska eller rättvisa argument, utan att det handlade om ett gammalt kontrakt: Hushållet sköter kvinnorna av gammalt, det är deras göra. Sex gånger sade den intervjuade mannen ”förstås” när han beskrev sin hustrus uppgifter, som för att betona det självklara i uppdelningen av arbetet.

I följande nummer av *Morgonbris* uppgavs att det kommit in en del intressanta svar på enkäten, varav en utsetts till vinnare. Redaktionen ansåg det överraskande att flera män svarat att kamratskapen borde vara självklar inom socialistiska hushåll och att man därför borde hjälpas åt även med hemmet. Samtidigt skrev de att männen som svarat tillhörde ”de socialistiska arbetarnas elittrupp, avantgardet i kampen för lika människorätt åt alla”.[158] Men inte ens denna så kallade elittrupp kunde tänka sig att hjälpa till med matlagningen, utan även för dem handlade det om att gå ärenden, bära in ved och vatten, koka potatis och kaffe, hämta mjölk, piska mattor och

---

[156] Ibid.
[157] Ibid.
[158] ”Vad har vi äkta män att göra?” *Morgonbris* oktober 1932 s 9 och 30.

sängkläder och bona golv.[159] Och framför allt handlade det inte om att dela på arbetet, utan att de kunde tänka sig att *hjälpa* sin hustru med *hennes* uppgifter. Vinnaren i tävlingen skrev att det var självklart att om båda hade arbete utanför hemmet, att mannen hjälpte till. Han menade att det torde vara mot det socialistiska idealet att låta sin hustru påbörja en ny arbetsdag när de kom hem och han uppmanade männen att stå i mot uppfattningen att män som sysslade med hushållsgöromål var en löjlig figur, ”en mes”.[160]

Arbetaren och den vakna husmodern

I *Morgonbris* rådde det ingen tvekan om vilka folkhemmets ideala människotyper var, även om paradoxer då och då framträdde när idealen krockade med verkligheten. Artiklarna var fulla av uppmaningar om hur en man, en kvinna och deras familj borde vara. Konstruktionen av de önskvärda identiteterna skedde såväl explicit som implicit. Det var ingen hemlighet att människor skulle uppfostras till bättre människor, med syftet att de också skulle bli lyckligare. Till exempel skrev man:

> Vår främsta uppgift är därför att samtidigt med omgestaltningen av samhällssystemet medverka till fostrandet av en ny människotyp med större förståelse och förmåga för den mänskliga gemenskapen”.[161]

Genom val av ord och språkliga upprepningar beskrevs vilka egenskaper och förmågor som framför allt kvinnor förväntades ha och vilka de borde göra sig av med. Texterna i *Morgonbris* innehöll mängder av beskrivningar i form av epitet och adjektiv som beskrev hur kvinnor och män var, hade varit och hur de borde vara i det nya välfärdssamhället. Klassanknytningen var ständigt närvarande och den borgerliga familjen beskrevs ofta i nedvärderande ordalag som motsats till arbetarfamiljen.

Eftersom *Morgonbris* framför allt vände sig till kvinnor, handlade det mest om den nya kvinnan. Det var på henne kraven ställdes och det var hennes personlighet som skulle modifieras.

---

[159] Ibid.
[160] ”De tvås kamratskap” *Morgonbris* oktober 1932 s 10.
[161] ”Till sverges kvinnor” i *Morgonbris* januari-februari 1936 s 6.

Att tidningen hade kvinnor som målgrupp är naturligtvis en viktig förklaring till att det fokuserades mest på kvinnan. Men det kan inte helt förklara att kraven var färre på män. Männen var arbetare och deras främsta ansvar för hem och barn var att stå för försörjningen. Även i de fall där mannen i en familj var arbetslös, benämndes han som arbetare och familjeförsörjare, trots att det i verkligheten var kvinnan som både försörjde familjen genom förvärvsarbete och samtidigt skötte hemmet ensam.

Folkhemmets önskade och oönskade egenskaper

Analogikedjorna har konstruerats under läsningen av de artiklar som analyserats närmare och är en kartläggning av de adjektiv och epitet som artikelförfattarna i *Morgonbris* använt i samband med beskrivningar av antingen den nya kvinnan, den omoderna kvinnan eller mannen. Flera av dem användes många gånger, medan andra epitet endast nämndes en enstaka gång. Tillsammans ger orden en bra överblick av hur *Morgonbris* ansåg att idealkvinnan och hennes motsats var eller skulle vara, vilka egenskaper som var önskvärda hos folkhemmets medborgare. När man talade om män, gjorde man ingen tydlig skillnad mellan bra och dåliga egenskaper. Det ingick inte i folkhemsprojektet att skapa en ny man, medan kvinnorna skulle uppfostras till en ny modernare kvinnotyp.

Jag har valt att presentera analogikedjorna i löpande text, eftersom jag anser att dessa val av ord i sig, ger en bra bild av de uppfattningar av kvinnligt och manligt som dominerade, och vilka förmågor som kopplades till dem.

Den nya kvinnan:

Husmoder – moder – mamma – samhällsmoder – hustru – arbetarkvinna – arbetarhusmoder – madonna – vårdande – flitig – vaken – ansvarstagande – oegoistisk – arbetsam – med – god karaktär – intresserad – tapper – hemmets kvinna – hemmets andliga medelpunkt – ändrarsinne – klarögd – klok – renlig – verklighetsbetonad – glad – hurtig – modig – omtänksam – uppfostrande – snygg – prydlig – moderlig – släktets vårdare och värnare – osjälvisk – kärleksfull – huslig – andligt och fysiskt frisk – hälsokälla för familjen – dugande – frilufsvarelse – umgängesvän – yrkeskvinna – medborgare – solidarisk – strålande – vacker – populär – duktig – på gott humör – god – strävsam – pliktuppfylld – kökskemist – tjänande sinne – konsument –

god anpassningsförmåga – snabb uppfattning – gått omdöme – ekonomiskt sinne – männens arbetsgivare – produktionens ledare – i folkhygienens tjänst – trevlig – eftertänksam – vaksam – välvårdad – frisk – livsbejakande – receptiv – plastisk – subtil – plikttrogen – offervillig – uthållig – frisk framtidstro – ärlig – sommarsval – vardagsfin – målmedveten – naturlig – kunnig – inflytelserik – mannens kamrat – socialt intresserad – djärv – flinka fingrar – nätt klädd – hänsynsfull – orädd – porslinsdockögon – vital – självkritisk

Den omoderna eller dåliga kvinnan:

Lat – loj – lyxhustru – sentimentalt känslotänkande – daltande – avundsjuk – bittert illvillig – osaklig – trött – uppoffrande – högmodig – fåfäng – blåstrumpa – manhatare – lyxfru – självupptagen – likgiltig – uttröttad – håglös – förslöad – husmodersslav – utpinad – nervös – lyxvarelse – salongskvinna – bekväm – nöjeslysten – politiskt okunnig – klagande – i armod – ytlig – trång och dum varelse

Mannen:

Husfader – familjeöverhuvud – arbetare – familjeförsörjare – politiskt erfaren – rå brutal – olustig – trött – kall – intellektuell – skärskådande – teoretiserande – stor – lång – karl – hemlighetsfull – sluten – kamrat – radikal

Analogikedjorna visar att män benämndes som arbetare, husfäder och familjeförsörjare. När de tillskrevs det senare epitetet var det ibland med en förklaring att mannen i praktiken inte ensam försörjde familjen, men att de ändå betalades högre löner på grund av uppfattningen av mannen som familjens ensamma försörjare. De få negativa epitet som tillskrevs männen var förknippade med deras tunga arbete som gjorde dem olustiga och trötta eller om de var sjuka eller arbetslösa kunde de bli råa och brutala. Dessa egenskaper liknade dem som tillskrevs de omoderna eller dåliga kvinnorna. Skillnaden var att de dåliga kvinnornas egenskaper betraktades som problem som behövde lösas, medan männens negativa egenskaper presenterades som fakta och självklart godtagbara då det var strukturellt utomliggande orsaker som till exempel arbetslöshet som orsakade dem.

Kvinnor benämndes nästan genomgående som husmödrar, alternativt hustrur, mödrar, arbetarkvinnor, samhällsmödrar eller som hemmets kvinnor. Kedjorna visar att när kvinnorna beskrevs lade man också till beskrivningar av ideala egenskaper. Främst var den nya kvinnan ”vaken”, ”intresserad”, ”oegoistisk”, ”trofast”, ”vårdande” och ”arbetsvillig”.[162] Dessa egenskaper kopplades ihop med kvinnans sinne. En hemsyster som gjorde husmödrarnas arbete vid sjukdom eller dödsfall hade en ”god karaktär” och ett ”tjänande sinne” och framtidens kvinnor hade ett sinne öppet för förändringar, ett ”ändrarsinne”.[163] Och de skötte sitt arbete, sitt hem och sina barn med ”skicklighet”, ”glädje” och ”ihärdighet”. Den ”moderna” husmodern utförde sina sysslor utan ”jämmer” eller ”klagan”, även om hon levde under slavliknande förhållanden.[164] I exemplen nedan har jag kursiverat de ord som ringar in vad en husmoder var/förväntades vara.

> Arbetarhemmets *vakna* husmor av idag vet att hon får större betydelse om hon kan hävda att endast det bästa är gott nog åt hemmet och familjen. /…/ Den *vakna socialdemokratiskt inställda* husmodern begär idag kunskap. *Hemmets* kvinnor åligger en *fostrargärning* av stora mått. Den kräver *förståelse* av och *solidaritet* med det bästa *mänskliga* i tiden.[165]

> Det är inte sant att den *politiskt intresserade* husmodern försummar sitt arbete. Tvärtom är hon ofta mycket *dugande* i sitt fack. Se på vår ordförande Anna Lindgren! Hon *sköter ensam* hushållet för man och son, far, bror och svärfar. Och *hinner*, märk väl, även sy och väva.[166]

> Den *nya* husmodern måste få tid att leva livet. Städning och annat måste bli en bisyssla. Hon ska vara *med*, vara *vaken* och *intresserad*. Hålla sig *fysiskt och andligt spänstig*.[167]

---

[162] Se till exempel: ”Arbetarhemmets vakna husmor” *Morgonbris* april 1935 s 5-6, ”Den svenska husmodern bör bli lite mer lättsinnig” *Morgonbris* extra bilaga *Den nya familjen* september 1935 s 6.
[163] ”Telefonisten blir hemsyster” *Morgonbris* januari 1933 s 25 och ”Morgondagens kvinnor har ändrarsinne” *Morgonbris* januari – februari 1936 9-11.
[164] Se till exempel ”Männens hustrur” *Morgonbris* december 1932 s 14
[165] ”Arbetarhemmets vakna husmor” *Morgonbris* april 1935 s 5-6.
[166] ”Politiserade husmödrar” *Morgonbris* augusti 1935 s 24-25.
[167] ”Den svenska husmodern bör bli lite mer lättsinnig” Morgonbris extra bilaga *Den nya familjen* september 1935 s 6.

Genom att använda ett beskrivande språk fyllt av adjektiv och andra beskrivningar av hur kvinnor var, konstruerades alltså trettiotalets ideala kvinnor. Även i reportagen om de fattigaste arbetarfamiljerna var det viktigt att påpeka att kvinnorna inte klagade, att de var hurtiga trots fem, åtta eller tio barn och att de skötte hemmets uppgifter trots trångboddhet och små resurser. Budskapen i artiklarna var flera, som att kvinnorna levde under fattiga slavliknande förhållanden som behövde förändras och att de var eller borde formas till den nya vakna människotypen, den hurtiga, osjälviska husmodern som inte klagade på sin situation. I en artikel stod att ”det bor klarögda och kloka mödrar i de låga, fattiga statarstugorna, med gott humör och frisk framtidstro”. [168] I samma mening som man beskrev att det var fattigt, lade betraktaren ofta till att det var rent eller att barnen hade rena kläder på sig. Efter ett besök hos en statarfamilj skrev *Morgonbri*s att det ”genom den skriande nöden lyser /…/ en duktig och för sitt hem uppfostrande husmoders omtanke om sitt och de sina”.[169] Om en åttabarnsmamma står att läsa i samma reportage:

> Allt sköter denna *duktiga* mamma själv. Det är *rent och snyggt* och barnen är *ordentligt* klädda. Mamman är *glad* och *hurtig* på alla vis och *klagar ej* som stadens fruar så ofta gör utan anledning. O, denna *modiga arbetsamma mor*, vilken *hjältinna* är hon icke.[170]

Denna fattiga åttabarnsmamma beskrevs alltså som duktig, glad, hurtig och modig. Det var beskrivningen av en hjältinna i folkhemmet. Klasskillnader användes ofta, som i exemplet ovan, för att betona motsatsen till den hjältemodiga arbetarkvinnan: borgarklassens lyxhustru som klagar och är lat. På samma vis beskrevs den gamla kvinnotypen inom arbetarklassen, det vill säga som ”lat”, ”slö” och ”loj”.[171] Alva Myrdal skrev i en artikel att man borde ställa högre krav på kvinnorna när det gällde att sätta sig in i befolkningsfrågan och menade att hustrurna hade mer tid än sina män, eftersom männen ofta hade ett monotont och tröttande arbete dagen lång. Hon

---

[168] ”Morgondagens kvinnor har ändrarsinne” *Morgonbris* januari-februari 1936 s 9-11.
[169] ”Här kämpar far och mor en bitter kamp för sina små” *Morgonbris* januari-februari 1936 s 21-24.
[170] ”En duktig mamma och hennes familj” *Morgonbris* januari-februari 1936 s 18-19.
[171] ”Folkets framtid” i *Morgonbris* januari 1935 5-8.

menade att man kunde tala om ”en viss lojhet och liknöjdhet, en viss ”borgerlig” egoism och bekvämlighet hos kvinnorna.[172]

Yvonne Hirdman finner en stor likhet med den tidiga manliga arbetarrörelsens propaganda. Hon skriver att kvinnan nu fått huvudrollen i det historiska dramat om socialismen, vilket hon menar förklarar att husmodern idealiserades, samtidigt som de slöa och konservativa typerna bannades.[173] I det nya genuskontraktet ingick inte någon ny konstruktion av manlighet för arbetarna.

[172] ”Folkets framtid” i *Morgonbris* jaunuari 1935 5-8.
[173] Hirdman (1992) s 98.

Barnen – duktiga pojkar och framtidens husmödrar

Barn och ungdomar skulle tidigt socialiseras in i sina roller som män och kvinnor. Att göra sig attraktiv för det motsatta könet, för att locka honom/henne till sig, var något som ansågs tillhöra människans naturliga utveckling.

> Det är i pubertetsåren, som klädfrågan först gör sig gällande, och den är ett led i utvecklingen från barn till vuxen, helt enkelt ett fullt normalt begär att göra sig tilldragande för det andra könet.[174]

Barnen skulle förberedas för att så småningom förenas med någon av motsatt kön i ett äktenskap. Det var det som uppfattades som naturligt och självklart. Denna mentalitet genomsyrade de flesta artiklar som handlade om unga flickor och pojkar. Under våren 1935 gjorde *Morgonbris* reportage om två avgiftsfria yrkesskolor som drevs av Stockholms stad. Den ena var för flickor och den andra för pojkar. Artiklarna hade rubrikerna ”Duktiga pojkar” och ”Framtidens husmödrar” och visade tydligt att respektive kön skulle förberedas för olika uppgifter i livet.[175] Vid Tekniska mellanskolan för pojkar fanns utbildning i ”vanliga” skolämnen, men också i teknik. *Morgonbris* rapporterade att ”pojkarna är ivriga och det bultas och filas och gängas av hjärtats lust”.[176] I flickornas skola, Hushållstekniska mellanskolan, fanns också möjligheten att ta examen i vanliga ämnen, samtidigt som flickorna fick undervisning i hushållsgöromål, sömnad, hemvård, barnavård m.m. Att flickorna verkligen förväntades ha användning för vanliga ämnen, förtydligades i artikeln genom exempel: ”Kemikunskapen får sin tillämpning till exempel i matlagningen. /…/ och hälsolära omfattar hygien för personen och hemmet”.[177] Kemilektioner för flickor var alltså inte bortkastade, eftersom de var till god nytta då hon senare blev husmoder. Efter utbildningen var flickorna kvalificerade för yrken som bland andra möbelarkitekt, barnsköterska och hembiträde. Men både rektorn och *Morgonbris* tycktes vara överens om att flickornas mål ändå var att gifta sig. Rektorn sade om utbildningen att ”detta lägger grunden till en

---

[174] ”Ungdomen och klädfrågan” *Morgonbris* augusti 1932 s 30-31.
[175] ”För duktiga pojkar” *Morgonbris* mars 1935 s 14-16 och ”Framtidens Husmödrar” *Morgonbris* april 1935 s 21.
[176] ”För duktiga pojkar” *Morgonbris* mars 1935 s 14-16.
[177] ”Framtidens Husmödrar” *Morgonbris* april 1935 s 21.

mer kultiverad smak som kommer sätta spår i de kommande hemmen, när flickorna gifter sig" och artikeln avslutades med att påpeka att "en stor del av flickorna gifter sig ju förr eller senare. Att de då blir ovanligt kunniga husmödrar, faller av sig självt".[178] Det var ett ständigt återkommande fenomen under perioden att flickor uppmanades till utbildning, men att den borde vara av sådan art att kunskaperna kunde komma till användning även när hon bildade familj. Här är ytterligare två exempel:

> Sedan är det en annan sak, ni mödrar som har uppväxande döttrar, varför utbilda dem i sådan massa till kontors- och butiksbiträden. Varför inte lika gärna utbilda dem för hemarbete. Dessa kunskaper hindrar mig inte från att sköta ett yrke, men frånvaron av dem kan spoliera även ett under de lyckligaste förutsättningar påbörjat äktenskap. Därtill att de flesta unga kvinnor normalt äro intresserade av dessa ting och att arbetstillfällena äro flera på just de områdena.[179]

Barnmorskeföreningens ordförande skrev:

> Skulle det sedan hända, att barnsköterskan slutar att arbeta för andra och gifter sig och får egen familj, så är inte hennes utbildning bortkastad. Ty hon kan då inte bara sköta sitt hem, utan hon är även skolad för att klokt dana det nya släkte, som väl aldrig varit så högt värderat och varmt omhuldat som just i vår tid.[180]

Dessa citat visar en lösning på två problem. Dels handlar det om att motivera att flickor skall få rätt till utbildning, men det får inte ske på bekostnad av äktenskapet och familjen. Lösningen är att kvinnor får utbildning i sådant som både ger möjlighet till yrkesarbete och för arbetet i hemmet. Med alla de egenskaper som tillskrevs husmödrarna skulle hon klara av detta. Eller som de själva kanske hade formulerat det, att denna utmaning krävde en ny modern, vaken kvinna. Att bilda familj var ändå målet för varje människa och det var kvinnans uppgift att hålla ihop den, även om hon behövde yrkesarbeta liksom sin man. Det var ju kvinnornas uppgift att hålla hemmen

---

[178] Ibid och "Husmödrar – framtidens kemister" *Morgonbris* mars 1933 s 34.
[179] "Medan mor arbetar borta" *Morgonbris* mars 1936 s 25-26.

samman, utan att klaga. Familjen var att anse som den största lyckan. En fyrabarnsmamma som fick möjligheten att uttala sig i *Morgonbris* kan exemplifiera tankegången. Hon hoppades att hennes söner skulle välja affärsbanan och att flickorna först och främst skulle lära sig matlagning och annat som förekommer i ett hem grundligt. Hon önskade också att en av dem utbildade sig till sjuksköterska, men påpekade att det inte skulle vara för all framtid, utan hon hoppades att de ”en gång skall gifta sig och få man och barn för det är ju i alla fall den största lyckan”.[181]

1937 startade Alva Myrdal en diskussion som problematiserade att barn uppfostrades olika beroende på om de var flickor eller pojkar. Hon kritiserade att böcker och leksaker till flickor och pojkar var så annorlunda och skrev bland annat:

> Vi uppfostrar barnen till två kön som står oförstående, nästan hatiska mot varandra /…/ Vi använder tusen små detaljer i vardagslivet för att hamra fast i dem: det här skall du göra för du är väl karl![182]

Kritiken var radikal, men när man läser vidare i artikeln förstår man att den inte betydde att flickor och pojkar hade samma förutsättningar. Hon avslutade med att påpeka att flickor och pojkar var lika begåvade men att ”tjejer har lite bättre minne och språklig uttrycksförmåga. Pojkarna har visat överlägsenhet i mekaniska anlag och de har en större praktisk kunskap”.[183] Detta skulle man ha kommit fram till genom moderna intelligenstest. Vetenskapens uppfattning om kvinnor och män som födda med olika förutsättningar var inte fokus för Myrdals kritik, utan hon ville lyfta fram att flickor värderades lägre än pojkar trots sina positiva egenskaper. Alva Myrdals argumentation visar en uppfattning om könen som komplementära, snarare än jämlika. Jag menar ändå att Alva Myrdals artikel och uppmaning till diskussion, resulterade i att en viktig fråga lyftes fram. I en insändare hävdades att många ansåg att det var mödrarnas fel att flickor värderades lägre än pojkar, eftersom de gav flickorna mindervärdighetskomplex när de användes som passoppor. En

---

[180] ”Barnsköterskans kall och utbildning” *Morgonbris* mars 1936 s 26 och 28.
[181] ”Tappra kvinnor håller hemmen samman” *Morgonbris* januari – februari 1936 s 26-27.
[182] ”Föräldrar emellan: Pojkar och flickor” *Morgonbris* mars 1937 s 19.
[183] Ibid.

annan skribent berättade att hon vuxit upp med tio syskon och att hennes bröder setts som ”bättre varelser”.[184]

I ett av *Morgonbris* reportage kunde man se exempel på hur man kunde fundera kring män och kvinnors möjligheter till val i livet. *Morgonbris* frågade ett antal män och kvinnor om hur de trodde att deras liv skulle sett ut om de fötts till det motsatta könet. Generaldirektör Sigfrid Hansson sade att det var svårt att tänka sig in i en kvinnas skepnad, att tanken svindlade. Om han hade varit kvinna skulle han eventuellt ha sysslat med journalistik och politik såsom nu var fallet, men tillade att han hade ”kunnat finna trivsel och tillfredsställelse i ett aktningsvärt kvinnoyrke som husmoderns”.[185] Riksdagsledamoten Olivia Nordengren svarade att om hon hade varit man skulle hon varit journalist och som man skulle hon garanterat ha uträttat större saker inom politiken. Hon motiverade sitt resonemang med att hävda att männen hade bra självförtroende och kunde se saker stort. Hon menade att det låg i kvinnors natur att ägna sig mer åt detaljer och skrev: ”Kanske är det just denna olikhet som gör det önskvärt satt samhällsarbetet utföres gemensamt av män och kvinnor”.[186] Svaren visar inte bara uppfattningen att kvinnor och män inte hade samma förutsättningar, utan även att de inte nödvändigtvis skulle ha det. Generaldirektören visade sin aktning för husmodersyrket och menade att om han bara fötts som kvinna, skulle han med stolthet ägnat sig åt det obetalda hemarbetet.

Familjen i samhällets intresse

De beskrivningar av män och kvinnor som fanns under perioden, visade att den dominerande uppfattningen var att de hade olika funktioner såväl i de små hemmen som i det stora folkhemmet, att de egenskaper som tillskrevs män respektive kvinnor var olika och komplementära. Som studien tidigare visat sattes likhetstecken mellan kvinna, husmoder och hustru, liksom mellan man och familjeförsörjare, även om den ”nya” kvinnan samtidigt skulle vara yrkesarbetande och helst politiskt engagerad. Tanken var att könen skulle enas i en familj. Det var för familjer med en kvinna, en man och ett eller flera barn, som folkhemmet skulle inredas. Problem och lösningar

---

[184] Ibid och ”Vad är orsaken till att pojkar och flickor blir så olika när de födas så lika”? *Morgonbris* april 1937 s 13.
[185] ”Vad skulle jag ha blivit som kvinna? Om jag varit född till man, hur skulle tillvaron då gestaltat sig?” *Morgonbris* november 1937 s 21-22 och 30.
[186] Ibid.

formulerades utifrån premissen att det var människors vilja att välja denna form av familjestruktur, även om vissa behövde upplysas om det för att komma till den insikten. Men det nya kontraktet, med den nya kvinnotypen, förutsatte även förändringar av familjen. Medan prototypen av folkhemmets ideala kvinna var klar, var modellen för den nya familjen under konstruktion. Det fanns inte någon entydig definition av vad en familj hade för funktion i folkhemmet, men att socialdemokraterna ansåg att familjen var nödvändig och viktig, rådde det inget tvivel om. Till exempel kunde man läsa på omslaget till majnumret av *Morgonbris* 1934: ”Den fria familjen vill skapa en ny familjeform, ett nytt familjeliv med fria, självständiga friska människor. Det nya samhället bygges av familjen”.[187]

I september 1935 gav *Morgonbris* i samarbete med försäkringsbolaget *Folket* ut en extra bilaga som hade titeln ”Den nya familjen” med elva artiklar om äktenskapet, familjen och barnen. Tidningen trycktes i över 120 000 exemplar och fick uppmärksamhet i Stockholmspressen.[188] Enligt *Morgonbris* var det främst kvinnornas ansvar att förhindra kriminalitet bland unga och extratidningen skulle ses som en del av en kampanj där husmödrarna skulle konfronteras med sitt ansvar och få klart för sig vad de hade försummat.[189] Första artikeln hade rubriken ”Världen styres av miljoner mödrars likgiltighet” och var en utskällning av alla kvinnor som skyllde eländet i samhället på att det var en mansstyrd värld. *Morgonbris* menade att det inte var så, utan hävdade att världen styrdes av mödrar eftersom de uppfostrat männen, hade rösträtt och satt med i styrelser och tillsynsmyndigheter.[190]

I en intervju med advokat Eva Andén diskuterades problem inom äktenskapet, som hon menade berodde på att människor envisades med att blanda ihop sexualitet och ekonomi. Andén pläderade för något hon kallade äktenskap nummer 3. Nr 1 var de äktenskap som ingåtts före 1921, där kvinnan i princip fortfarande var omyndig gentemot mannen. Nr 2 var samtidens äktenskap, där det ekonomiska beroendet lättat, men där mannen fortfarande hade försörjningsplikt. Äktenskap nummer 3 tänkte Andén sig som enkel registrering av trohetslöften, men med absolut enskild ekonomisk självständighet. Hon ansåg det också viktigt att kvinnan skulle få möjlighet att behålla sitt namn, eftersom namnbyte visade kvinnans underordning; att hon

---

[187] *Morgonbris* maj 1934 omslaget.
[188] ”Morgonbris extra tidning” *Morgonbris* augusti 1935.
[189] ”Mödrauppbåd i september” *Morgonbris* augusti 1935 s 22-23 Se även ”Husmodern måste fråga varför” *Morgonbris* september 1935 s 10-12.

betraktades som ett bihang.[191] I extraupplagan fanns också en appell från kvinnorna i befolkningskommissionen där de argumenterade för att samhället skulle främja barnafödande för att undvika att befolkningen minskade drastiskt. De pekade också på vikten av att kvinnorna födde friska barn, med förutsättning att bli friska vuxna. Annars skulle de inte vara till någon glädje ur samhällssynpunkt.[192]

I *Morgonbris* talades det mycket om ”den nya familjen” och idéer om ”kamratäktenskap” och olika sorters modernisering av förhållandena på olika vis fördes fram, men något ifrågasättande av det heterosexuella äktenskapet med barn som grund för familjen fanns inte. Eller som Clara Wigforss uttryckte det 1935:

> En man och en kvinna fullbordas sällan som manligt och kvinnligt väsende förrän genom barnen. Detta är så naturligt att man faktiskt inte riktigt kan förklara det. Det naturliga och enkla är ofta svårt att förklara.[193]

Kvinnor och män skulle fullbordas som kvinnor och män först genom barnen, vilket också förutsatte ett heterosexuellt äktenskap, eftersom det var där barn skulle komma till. Av hennes resonemang framgick också att det egentligen inte behövdes några rationella argument för denna konstellation, eftersom denna fullbordan var något naturligt. Det var en vanlig uppfattning att familjen var en viktig samhällsinstitution. Till exempel skrev Läkarsällskapets kommitté i en artikel om alkohol att dess förråande inflytande på andan inom hemmet och äktenskapet, var dess största nackdel eftersom ”familjen är /…/ cellen i samhällskroppen, det är funktionerna i dess liv, som äro avgörande för samhället”.[194] I en artikel som skrivits två år tidigare ville *Morgonbris* sätta ett frågetecken framför påståendet att familjen var att betrakta som samhällets urcell och menade istället att familjen var ett samhällsfenomen i förändring. Artikeln förklarade att förutsättningarna för familjen hade förändrats, att den inte längre utgjorde en ekonomisk institution såsom den gjort i bondesamhället. Dessutom ansåg man att skyddsaspekten nu var borta och

---

[190] *Morgonbris* extraupplaga Den nya familjen september 1935 s 1 och 4.
[191] ”Skevt och vrångt inom äktenskapet” *Morgonbris* extraupplaga Den nya familjen september 1935 s 2.
[192] ”Vi måste ha bakom oss en upplyst opinion av kvinnor” Morgonbris extraupplaga Den nya familjen september 1935 s 3.
[193] ”Vad man talar om 2” *Morgonbris* juni 1935 s 11-12.

hade övertagits av samhället, och familjerna hade blivit mindre. *Morgonbris* ansåg att det behövdes en diskussion om hur man skulle bevara familjen utifrån de nya förutsättningarna:

> Detta väsentliga i familjen, som ännu bevisar sin livskraft, och som därför är värd all ärlig reformviljas omtanke just nu, är äktenskapet som ett kärleks- och vänskapsförhållande, föräldraskapet med dess glädje över barnen samt barnens rätt till förståelse och trygghetskänsla.[195]

Morgonbris analyserade själva konsekvenserna av detta:

> Ett socialistiskt program för familjen blir alltså konservativt, om man ser till dess strävan att bevara det viktiga, det väsensbetingande innehållet för familjen, men radikalt i dess krav att reformera vissa av familjens ytliga uppgifter.[196]

Detta resonemang illustrerar väl hur de socialdemokratiska kvinnorna tänkte kring familjen. Den skulle skyddas och bevaras, samtidigt som den skulle moderniseras och förändras. Sigrid Gillner skrev i en artikel att familjen skulle ses som helig och omistlig, som samhällets grundval, men talade också om att avskaffa orättvisor i egendomsfördelning och arbetets betalning.[197] Hon skrev att:

> Vi tro att människorna måste gå nya vägar för att ordna sin försörjning och familjelivets och hemmets bestånd. Men de nya vägarna måste beträdas under aktning och tillämpning av gamla beprövade sanningar och principer för mänsklig sammanlevnad.[198]

Även Gillners artikel visar att synen på äktenskapet och familjen skulle förändras, men utan att gå ifrån de konservativa värderingar som under sent 1800-tal skapade normen om familjen.

---

[194] ”Minskad literkult medför ökade semestermöjligheter” *Morgonbris* februari 1935 s 22 Jämför med not 11, där samma formulering användes 2002 av den kristna gruppen Stöd åt familjen.
[195] ”Familjen göres om” *Morgonbris* december 1933 s 13-15.
[196] Ibid.
[197] ”Den heliga familjen” *Morgonbris* december 1933 s 10-11.
[198] Ibid.

Befolkningsfrågan rymde ett komplex av frågor som rörde män, kvinnor, barn, fritid och arbete. Enligt *Morgonbris* och framstående socialdemokrater som Alva och Gunnar Myrdal var det övergripande problemet att Sverige var på väg att avfolkas på grund av att svenskarna födde för få barn. Barnlösheten ansåg de främst bero på samhället, varför politikerna hade ett ansvar att lösa det. Man ansåg att den främsta orsaken var att människor hade det så dåligt ställt att de inte ville sätta barn till världen och lösningen var en radikal omläggning av fördelnings- produktions- och socialpolitiken, men även att uppfostra människor så att de lärde sig att förstå vikten av att män och kvinnor bildade familj för att skaffa barn, gärna fler.[199] Alva Myrdal presenterade ett program som innehöll bland annat följande krav:

- Barnförsörjningsbördan skulle övertas av samhället
- Minimikrav på tre rum och kök åt varje familj med tre barn
- Gratis och offentliga barnkammarskolor
- Rabatter för barnrika familjer

I programmet ingick också föräldrafostran, det vill säga att man skulle väcka det psykologiska intresset och förståelsen för familj och barn: ”Man måste få smak för föräldraskap, förstå att det är något tjusande, något som skänker en långt djupare glädje och lycka än ett ytligt nöjesliv”.[200] I en artikel diskuterades paradoxen att samhället å ena sidan bad om fler barn och att kvinnor å andra sidan fick sparken om de gifte sig och att ogifta kvinnor med barn också fick det eftersom det inte ansågs hederligt att vara ensamstående och ogift med barn. Samtidigt ansågs de kvinnor som inte ville eller kunde skaffa barn vara nöjeslystna, ytliga och bekväma. Skribenten menade att ingen kvinna borde mista sitt arbete för att hon ”uppfyller sin biologiska bestämmelse och berikar nästa generation med nytt liv”[201] De socialdemokratiska kvinnorna pläderade för att män och kvinnor skulle ta sitt ansvar och sätta barn till världen, de hade ett ansvar att rädda ”den sunda kärnan av svenska folket”.[202] Det skulle ses som en samhällsplikt att skaffa barn och i detta ingick

[199] ”Folkets framtid” *Morgonbris* januari 1935 s 5-8.
[200] Ibid.
[201] ”Barnafödandet i detta land för många praktiskt taget förbjudet” *Morgonbris* januari 1935 s 16-17.
[202] ”Tappra kvinnor håller hemmen samman” *Morgonbris* januari – februari 1936 s 26-27.

att bilda en heterosexuell familj grundad på äktenskapet, även om SAPs kvinnor också bekämpade synen att föreställningen om att det var skamligt att ha barn utanför äktenskapet.[203]

Kvinnorna beskrevs som ofullständiga utan familj och det var deras uppgift att hålla ihop den, uppfylla dess praktiska behov och värna om familjemedlemmarnas välmående. *Morgonbris* redaktör Kaj Andersson skrev vid ett tillfälle att ”/…/ en vaken, hurtig och dugande husmor är en hälsokälla för hela familjen”.[204] I debatten om husmoderssemestrar blev uppfattningen om kvinnor och män som beroende av varandra tydligt. Mannens förpliktelser var främst riktade mot sin arbetsgivare, medan kvinnans förpliktelser främst var gentemot sin familj, det vill säga man och barn. Om hon inte skötte sina förpliktelser, kunde han inte göra ett bra arbete och det var ju genom det som familjen fick sina pengar. Så såg kontraktet ut. Med den logiken, skulle mannen tjäna på lite vila åt sin hustru. När Aseas direktör såg sammanhanget mellan hemmen och mannens arbete, skänkte företaget ett stort ekonomisk bidrag till *Morgonbris* kampanj att rusta upp vilohem för husmödrarna:

> I ett hem där hustrun har kraft och mod att göra det så trevligt som möjligt för familjemedlemmarna, där spännas också alla andras krafter till ett för hela familjen välsignelsebringande arbete, medan ett hem med en uttröttad, håglös och förslöad husmor varken erbjuder vila för mannen under hans lediga tid eller stimulans för honom i hans arbete.[205]

Enligt Aseas direktör var det kvinnans uppgift att uppfylla mannens behov av vila och stimulans och enda anledningen att ge henne vila, var för att hon skulle orka med att uppfylla dessa behov åt sin make. Hustruns uppgift var enligt det rådande genuskontraktet alltså att tjäna maken.

---

[203] ”Folkets framtid” *Morgonbris* januari 1935 s 5-8.
[204] ”De svenska husmödrarna på marsch” *Morgonbris* mars 1936 s 14.
[205] ”Morgonbrishyddor över hela landet!” *Morgonbris* april 1933 s 10.

Avslutande diskussion

Folkhemsprojektet kom till i en mörk kontext. Mot bakgrund av fattigdomen och den ökande arbetslösheten är det inte svårt att förstå att socialdemokraternas framtidsoptimism gick hem hos arbetarklassen. När socialdemokraterna vann valet 1932 var det med löften om rättvisa och jämlikhet för alla, oavsett klasstillhörighet. Folkhemmet var ett omdanande välfärdsprojekt med syfte att göra arbetarklassen både rikare och lyckligare. När socialdemokraterna kom till makten kunde de definiera 1930-talets samhällsproblem och dess orsaker och presentera dem i egenskap av regering och stat. Den så kallade befolkningsfrågan hamnade högt på den politiska dagordningen och Alva och Gunnar Myrdals bok *Kris i befolkningsfrågan* blev i stort statens handlingsprogram när det gällde dessa frågor, även om långt ifrån alla planer kom att bli verklighet. Med hjälp av vetenskaplig expertis kunde socialdemokraterna framföra sina lösningar som de objektivt sanna och rätta. De kunde befästa eller skapa de normer som de ansåg skulle genomsyra det nya välfärdssamhället. Ledande socialdemokrater hävdade att de visste vad den allmänna viljan var och att det var de upplystas plikt att uppfylla den åt folket.

De reformer som genomfördes inom folkhemsprojektet uppfyllde i mångt och mycket sitt syfte och för många människor gav reformer som till exempel lagstadgad semester, rätt att låna till bostäder, sjukvårdsersättning och barnbidrag en förbättring av livskvaliteten. Samtidigt, då dessa reformer växte fram i en patriarkal och heteronormativ struktur har följden också blivit att människor och grupper som brutit mot normerna, marginaliserats och betraktats som onormala. Det goda folkhemmet hade det som Per-Albin Hansson i sitt berömda tal benämnde som kelgrisar och definitivt det han kallade styvbarn. Alla omfattades inte av likheten, omtanken, samarbetet eller hjälpsamheten. Även om det var tänkt så.

Många av de värderingar som folkhemsbyggarna gjorde till sanning, lever kvar i dagens Sverige i form av lagstiftning och informella normer som anses självklara. Genom min studie vill jag peka på att det som anses naturligt och självklart, egentligen är föränderligt och ett resultat av kulturella och sociala förutsättningar.

Den här studien visar att propagandan i S-kvinnornas tidskrift *Morgonbris* genomsyrades av ett komplementärt tänkande när det gällde kvinnors och mäns egenskaper och de förmågor som kopplades till dem. Den dominerande uppfattningen i *Morgonbris* var att kvinnor och män var

olika och hade *olika* uppgifter att fylla såväl i det lilla, privata hemmet som i det stora folkhemmet. Den stundtals självsäkra argumentationen som stöddes av samhällets expertis, gav intrycket att det var självklart vad som var rätt och fel. Men artiklarna präglades också av paradoxer, som blottade en mängd svårigheter i moderniseringsprojekten. Ibland krockade teori och praktik.

Det komplementära tänkandet

Yvonne Hirdmans beskrivning av genusordningen under 1930-talet som ett nytt husmoderskontrakt, är mycket träffande. Det nya kontraktet kom till efter att 1920-talets hemmafrukontrakt omförhandlats och orsaken var inte att det av kvinnor eller män ansågs vara ett dåligt kontrakt, utan att situationen i samhället med arbetslöshet, sjukdomar och alkoholism bland männen krävde en förändring. Det nya husmoderskontraktet var en lösning på problemet att kvinnor i högre utsträckning än tidigare behövde yrkesarbeta. Det var en lösning som inte hotade den rådande genushierarkin. Det behövdes bara en ny inställning hos kvinnorna, så att de förstod att förvärvsarbete kombinerat med hushållsarbete var någonting positivt, samt en rationalisering av hemarbetet, så att de skulle hinna med. Det skulle alltså funnits en möjlighet att bryta det genusbundna kontraktet, men det låg inte i socialdemokraternas intresse – istället omförhandlades det.

Husmoderskontraktet var, liksom det gamla hemmafrukontraktet, heteronormativt och förutsatte heterosexuella män och kvinnor som kompletterade varandra och hade som mål att förenas i en familj. Ansvaret för det obetalda hemarbetet var fortfarande kvinnornas, oavsett om hon hade en man som var arbetslös och själv yrkesarbetande på heltid. En situation som inte är helt främmande även i vår samtid. Som jag visat i min undersökning kämpade inte kvinnoförbundet för att bryta denna ansvarsuppdelning, även om det förekom en del uppmaningar att mannen borde *hjälpa* sin fru med hemsysslorna. Istället för att kräva att kvinnor och män delade på hemarbetet, framförde kvinnoförbundet krav på att kvinnor skulle ges tid åt sig själva, att de skulle skaffa sig fritidsintressen och helst också engagera sig politiskt och fackligt. Det var viktigt att *hon* var lycklig och välmående, för hon ansvarade ju även för harmonin och välbefinnandet hos övriga familjemedlemmar. En familj som inte var i harmoni var att betrakta som samhällsfarlig, eftersom det kunde leda till att alkoholism och kriminalitet drabbade männen i

familjen. Utöver yrkesarbete, ansvar för hemmet och barnen skulle 1930-talets kvinna alltså också hinna engagera sig politiskt och vara lycklig.

Kvinnoförbundet kunde dock inte blunda för att det var svårt för de ”nya” kvinnorna att få tiden att räcka till. Situationen beskrevs då och då som orättvis. Lösningen var att hemarbetet skulle rationaliseras och moderniseras genom funktionalismen. Med en ny kvinnotyp i nya moderna hem, skulle uppgifterna klaras av. Funktionalismen talade om för människor vad som var snyggt, värdigt och praktiskt. Det skapade ett paket med färdiga värderingar och normer, som förmedlades bland annat genom *Morgonbris*. Köpte man hela paketet, garanterades lycka för hela familjen. För att sälja paketet till arbetarkvinnorna talade *Morgonbris* om kvinnors makt över produktionen och om kvinnor som männens arbetsgivare. *Morgonbris* kampanj för att lära arbetarklassens kvinnor hur de bäst skulle organisera sin tillvaro, var ett bra exempel på hur det rådande genuskontraktet tog sig i uttryck i 1930-talets samhälle. Det var ett samarbetsprojekt där kvinnor och män skulle mötas och komplettera varandra: män i egenskap av folkhemmets organisatörer som arkitekter, möbeltillverkare och bostadsbyggare, kvinnor som folkhemmets vårdare, som husmödrar och konsumenter. Arkitekterna och de andra experterna hade stort inflytande över vilka värderingar och normer som kom att ses som viktiga. Hemmen skulle ordnas så att kvinnorna skulle kunna utföra ”sina sysslor” på bästa sätt utan att störa sina män. För kvinnor var hemmen i första hand en arbetsplats och för männen var det en plats för vila. Så var det även om kvinnan hade ett arbete utanför hemmet.

När det trots att hemmen rationaliserades och husmodern uppfostrades var svårt att få tiden att gå ihop, kom idén om kollektivhuset. Kollektivhuset med bland annat barnpassning sågs som det ultimata idealet för familjer med en yrkesarbetande kvinna. Huset byggdes förvisso, men det förblev främst en idé som inspirerade till olika kollektiva lösningar som till exempel barntillsyn och bemannade tvättstugor.

Att bryta genusarbetsdelningen var inte något som prioriterades av socialdemokratiska kvinnoförbundet, utan de ansåg det praktiskt att kvinnorna hade en egen arbetsmarknad. Jag menar att det också var logiskt utifrån det komplementära tänkandet om könens egenskaper och uppgifter. Då kunde utbildningar anpassas så att kunskaperna var till nytta både i utövandet av husmodersarbetet och eventuellt yrkesarbete. Arbetsförmedlingens annonser i *Morgonbris* erbjöd husmödrar specifika kvinnoyrken som passade med kvinnors egenskaper och förmågor,

sådant som passade väl med det genuskontrakt som gav folkhemmets vårdare ansvaret för det som ansågs vara laddat med kvinnligt genus. *Morgonbris* publicerade dock kritik mot genusarbetsdelningen, men påpekade att artikelförfattarinnan var att betrakta som djärv och de klargjorde tydligt att redaktionen inte kunde ta ställning för hennes inlägg. Trots allt visar inlägget att dessa åsikter fanns bland de socialdemokratiska kvinnorna, och att SKF publicerade artikeln visar att de ansåg att det var värt att uppmärksamma. Som historikern Gunnel Karlsson visar, upplevde kvinnoförbundet en hård press när det gällde krav på lojalitet från de manliga socialdemokraterna, vilket sannolikt är en förklaring till strategin att uppvärdera kvinnors sysslor, istället för att ställa krav på jämställdhet. Den stämde dock väl överens med den heteronormativa diskursen och den komplementära synen på könens förmågor.

Paradoxerna – den nya kvinnan och nygamla familjeideal

Morgonbris talade om att det var kvinnorna som hade makten över produktionen och var männens arbetsgivare, men i praktiken var det och skulle vara män som hade makten över såväl industrin som politiken. Detta är ett av flera exempel på när teori och praktik krockade i SKFs retorik. I stället för att söka förändra hierarkierna, formulerade socialdemokraterna alltså om maktförhållandena i teorin.

En av de tydligaste paradoxerna framträdde i diskussionen om husmoderns rätt till semester. Som ett led i kvinnoförbundets försök att uppvärdera kvinnors sysslor, argumenterade de för att hemarbetet skulle ses som ett yrke. I min undersökning har jag dock inte hittat några krav på att hemarbetet skulle avlönas, men däremot reste de socialdemokratiska kvinnorna krav på att husmödrarna skulle ha rätt till semester. Det visade sig att detta var ett mycket kontroversiellt förslag och de argument som fördes fram mot att kvinnor skulle kunna få några dagars vila, visade husmoderskontraktets snäva gränser. Enligt den enkät som *Morgonbris* presenterade i frågan, var det många kvinnors högsta önskan att få några dagars vila från man och barn. Något som många kvinnor aldrig någonsin fått möjlighet till. Att det var svårt att genomföra berodde enligt *Morgonbris* bland annat på fattigdomen, männens arbetslöshet eller att mannen i familjen inte tillät sin fru att lämna hemmet. Skulden lades emellertid också på kvinnorna själva, då man hävdade att de inte *ville* lämna ifrån sig ansvaret för hushållet till någon annan, eftersom *de* ansåg sig vara bäst på att sköta det.

Denna typ av resonemang är paradoxalt. Det ingick i uppfostringsprojektet att övertyga kvinnorna om att husmodersyrket var viktigt och skulle skötas professionellt, men ändå var en uppgift för den gifta kvinnan, för modern och makan. Att samtidigt hävda att någon annan hur som helst skulle kunna ta över hennes uppgifter (en av dem var ju dessutom att ansvara för harmonin i familjen) var motsägelsefullt. Hur skulle det som egentligen handlade om SKFs krav på arbetarkvinnorna att acceptera en ideologi som samtidigt förespråkade ett omförhandlat gammalt hemmafruideal och en professionell hållning till hemarbete lösas? *Morgonbris* valde att lägga förklaringen till problemen på de enskilda kvinnorna, snarare än att diskutera det motsägelsefulla. Istället för att ta strid, formulerades argument om att hushållssemester inte skulle fungera i praktiken, eftersom kvinnorna varken kunde eller ville lämna ifrån sig sitt arbete till någon annan. Här spelade sannolikt kvinnoförbundets lojalitet med moderpartiet in, då de inte fick något betydande gehör för detta krav bland de socialdemokratiska männen. Gunnel Karlsson har visat och det har också framkommit av denna studie, att kvinnoförbundet inte var redo att ta några strider mot moderpartiet under 1930-talet.

Funktionalismen gav människor tydliga levnadsregler på alla områden i livet. Premissen om den heterosexuella kärnfamiljen med barn som den ideala familjestrukturen ifrågasattes inte nämnvärt. Andra familjekonstellationer diskuterades inte, utom som problem. Det var ju inom äktenskapet barn skulle komma att sättas till världen, så utan familjer skulle problemet med avfolkningen av Sverige aldrig kunna lösas. Att arbeta för att fler barn skulle födas, innebar i praktiken att arbeta för fler äktenskap/familjer. Det förekom många paroller om hur viktigt det var att bevara familjen i det nya samhället, men i ny form. Men någon entydig bild av vad som menades med den *nya* familjen gavs inte. Det fanns inte någon färdig prototyp motsvarande den som konstruerats för den nya kvinnotypen. Å ena sidan var familjen att anse som samhällets urcell, något heligt som skulle bevaras och å andra sidan krävde den nya tiden familjer byggda på ett kamratäktenskap där kvinnan var ekonomiskt oberoende av mannen.

Det går dock att dra några slutsatser om familjens tänkta funktion: Familjen ansågs vara en viktig institution som kunde bidra till att lösa det stora övergripande samhällsproblemet med hotet om avfolkning. Att skaffa barn var därför att anse som en samhällsplikt. Det fanns en uppfattning om att en bra familj var en garanti mot att barnen blev kriminella. Det var mödrarnas uppgift att uppfostra barnen till friska, samhällsdugliga medborgare och det var bara möjligt inom

kärnfamiljen. Familjens uppgifter och struktur var egentligen inte alls särskilt nya, men en ny kvinnotyp och ett nytt genuskontrakt i form av husmoderskontraktet, förändrade förutsättningarna för den. Den nya kamratfamiljen med ekonomiskt oberoende för kvinnor fanns i teorin, men husmodersplikterna, motståndet mot gift kvinnas rätt till arbete och de låga kvinnolönerna gjorde att de flesta kvinnor var såväl socialt som ekonomiskt beroende av sina män. En lösning blev att även idealisera idén om det kristna äktenskapet.

Komplexiteten när det gällde synen på familjen framgick tydligt av de resonemang som fördes i *Morgonbris* om familjens nya form, då man å ena sidan ville beskriva en radikal jämlik kamratfamilj och samtidigt motivera att den byggde på konservativa idéer om äktenskapet. Människor uppmanades att bevara det väsensbetingade innehållet för familjen och radikalisera dess uppgifter. Sigrid Gillners resonemang visar att kvinnoförbundet brottades med motsättningarna. Hon sade bland annat att människor var tvungna att gå nya vägar för att ordna familjelivets bestånd, men påpekade att de nya vägarna skulle beträdas under aktning och tillämpning av de gamla principerna för mänsklig samlevnad. Helt ny fick familjen inte bli.

Folkhemmets ideala människotyper

Vilka egenskaper som ansågs önskvärda hos folkhemmets medborgare, framgår tydligt av de analogikedjor som konstruerats utifrån texterna. Åtminstone när det gällde kvinnor. Studien visar att männen tilläts vara komplexa personligheter, medan kvinnorna delades upp i bra och dåliga eller moderna och omoderna kvinnotyper. När det talades om män var det inte lika vanligt att epitet lades till, medan detta var regel när det talades om en kvinna. De negativa egenskaperna användes för att betona hur dåtidens kvinna inte skulle vara. Och allt laddades med genus: beskrivningar av kvinnor kopplades antingen till individuella egenskaper som sinnet eller till utseendet, medan beskrivningar av män gick att koppla till yttre strukturella faktorer som till exempel arbete, arbetslöshet, alkoholism eller politiska uppdrag. En kvinna skulle vara vaken, intresserad, trofast, arbetsvillig, vårdande, oegoistisk och hon utförde sitt arbete med glädje utan jämmer och klagan. Hon fick inte vara trött och håglös. Att män kände sig trötta eller olustiga var förvisso beklagligt, men det ingick inte i lösningen att fostra männen till nya personlighetstyper. Istället skulle den nya kvinnan fungera helande för hela familjen, hon skulle vara familjens hälsokälla. Ett talande exempel på denna uppfattning är artikeln om att Asea skänkt pengar till

Morgonbris vilohem för husmödrar när företagets direktör insett att ett hem med en uttröttad, håglös och förslöad husmor varken gav hans arbetare vila hemma eller gynnade honom i arbetet. När det talades om män, förekom inte heller några anklagelser om att de skulle bete sig som medelklassens män, något som *Morgonbris* däremot använde i sitt uppfostringsprojekt av arbetarkvinnorna. Arbetarklassens kvinnor skulle inte ta efter medelklassens vanor och bete sig som lata lyxhustrur. Fattiga, hårt arbetande kvinnor med upp till tio barn beskrevs som glada, hurtiga och modiga, som hjältinnor i folkhemmet.

Slutsats

Syftet med den här studien har varit att söka svara på vilka föreställningar om män och kvinnor och deras uppgifter i det stora och det lilla hemmet, som dominerade bland de socialdemokratiska kvinnorna under 1930-talet. Den har visat de värderingar som dominerade inom det socialdemokratiska kvinnoförbundet och vilka ideal som förmedlades genom dess tidning *Morgonbris*. Texterna har visat att det ställdes höga krav på arbetarklassens kvinnor för att tillägna sig de egenskaper som ansågs mer önskvärda än andra i folkhemmet. Av texterna framgår att vissa sätt att leva lyftes fram som mer värda än andra. Trots att statistik visade att människor levde i en mängd andra familjekonstellationer än mamma, pappa, barn med äktenskapet som grund, uttrycktes tydliga förväntningar på att det var just den familjestruktur som medborgarna förväntades anamma. Det gjordes motsägelsefulla antaganden om familjen, dess uppgifter och dess samhälleliga betydelse. Familjen skulle vara radikal till ytan och konservativ i form. Men det råder ingen tvekan att den skulle utgöra beståndsdelarna i det nya folkhemmet. Studien har också visat ett komplementärt tänkande när det gäller de egenskaper som tillskrevs kvinnor och män och de antaganden som gjordes om respektive köns förmågor och uppgifter. Människor skulle från det att de var barn uppfostras mot målet att genom barn och äktenskap förenas som man och kvinna i en familj.

Det fanns således krockar mellan teori och praktik. En viktig orsak till dessa krockar var naturligtvis de strukturförhållanden som de socialdemokratiska kvinnorna verkade i. Det var trots allt patriarkerna inom det socialdemokratiska partiet som planerade, byggde och organiserade folkhemmet. Kvinnornas uppgift var att fylla det med värme, att inreda det och fostra dess medborgare.

Källförteckning

Arkiv:

Arbetarrörelsens Arkiv och bibliotek, Stockholm:
Socialdemokratiska kvinnoförbundet 1920-1935

Elektroniska källor:

AIX arkitekter: Markelius kollektivhus. Tillgänglig: http://www.arksam.se/arksam/html/mark.html [2003-08-31]

Arkitekturmuseet. Hemsida. Tillgänglig: http://arkitekturmuseet.se [2003-03-05]

Fredrika Bremerförbundet i Stockholm. Hemsida. Tillgänglig: http://www.fbf.stockholm.se [2003-08-12]

Theory.org.uk: Webbsida med bland annat information om Queerteori. Av David Gauntlett vid the Media School, University of Bournemouth. Tillgänglig: http:// www.theory.org.uk [2003-08-31]

KTH School of Architecture. Hemsida. Tillgänglig: http:// www.arch.kth.se [2003-03-05]

Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO). Hemsida. Tillgänglig: http:// www.homo.se [2003-08-31]

Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL): Principprogram. Hemsida. Tillgänglig: http:// www.rfsl.se [2003-08-12]

Socialdemokratiska arbetarpartiet (SAP). Hemsida. Tillgänglig: http:// www.sap.se [2003-08-30]

Socialdemokratiska kvinnoförbundet. Hemsida. Tillgänglig: http:// www.s-kvinnor.se [2003-08-30]

Sveriges Television: Kristna demonstrerade i Västerås (2002-01-12). svt.se nyheter. Tillgänglig: http://www.svt.se/nyheter/2002/020112/115.html [2003-08-31]

Tryckta källor:

Ambjörnsson, Ronny (1988): *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle*. Stockholm: Carlsson

Bekkengen, Lisbeth (1999): ”Män som pappor och kvinnor som föräldrar” i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1999:1

Bergman, Helena och Johansson Peter (red) (2002): *Familjeangelägenheter*. Eslöv : B. Östlings bokförlag

Bergström, Göran och Boréus Kristina (2000): *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur

Brödje, Catrin (1998): *Ett annat tiotal: En studie i Anna Lenah Elgströms tiotalsprosa*. Stehag : Gondolin

Butler, Judith (1990): *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity.* New York: Routledge

Davidhoff, Leonore & Hall, Cathrine (1987): *Family fortunes: Men and Women of the English Middle class 1780-1850*. London: Routledge

Familj, makt och jämställdhet SOU 1997:138

Frangeur, Renée (1998): *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten förgifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*. Lund: Arkiv

Harding, Sandra (1987): *Feminism and Methodology*. Bloomington : Indiana Univ. Press

Hemmet, barnen och makten SOU 1997:139

Hirdman, Yvonne (1989): *Att lägga livet tillrätta: studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm: Carlsson

Hirdman, Yvonne (1990): ”Genussystemet” i *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport SOU 1990:44.* Stockholm

Hirdman, Yvonne (1992): ”Den socialistiska hemmafrun” i *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*. Stockholm: Carlsson

Hirdman, Yvonne (2001): *Genus – om det stabilas föränderliga former*. Malmö: Liber

Jagose, Annamarie (1996): *Queer Theory: An Introduction*. New York: New York Univ. Press

Jeffreys, Sheila (1990): *Anticlimax: a feminist perspective on the sexual revolution*. London: Women´s Press

Karlsson, Gunnel (1990): *Manssamhället till behag?* Stockholm: Tiden

Karlsson, Gunnel (1996): *Från broderskap till systerskap*: *Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt I SAP*. Lund: Arkiv

Kulick, Don (1996): "Queer Theory: Vad är det och vad är det bra för?" i *Lamda Nordica* nr 3-4, volym 2

Magnusson, Lars (1997): *Sveriges ekonomiska historia*. Stockholm: Prisma

Micheletti, Michele (1994): *Det civila samhället och staten: medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*. Stockholm: Fritzes

Morgonbris 1932-1939. Socialdemokratiska kvinnoförbundets tidskrift

Myrdal, Alva och Gunnar (1934): *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonnier

På tal om kvinnor och män. Statistiska Centralbyrån. Stockholm 2000

Nilsson, Maths (2000): ”Låga barnafödandet är vårt största samhällsproblem” i *Aftonbladet* 2000-11-09

Nordberg, Karin (1990): ”De skötsamma fruarna i Holmsund” i *Häften för kritiska studier* 1990:2

Olsson, Lena (2001): ”Gråt gärna, men forska också!” i *Genus* nr 2 2001

Radon, Vidka (1996): "Absolut Queer. Samtal med Dan Kulick" i *Känguru* nr 5 1996.

Robertson, Alexa och Daniel Helldén (1995): *A users Guide to the Media Archives: A practical Handbook for political science students.* Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen Stockholms Universitet

Riley, Denise (1988):*” Am I That Name?” Feminism and the category of Women in History*. Basingstoke : Macmillan

Ruwaida, Yvonne (m fl) (1998): ”Diskrimineringsskydd för homo- och bisexuella i regeringsformen”. Motion till Riksdagen 1998/99:K201

Schyman, Gudrun (2002): ”Kärnfamiljen: en källa till mycket ont” i *Aftonbladet* 2002-08-07

Svenska Akademins Ordlista (1998). Stockholm: Norstedt

Schön, Lennart (2000): *En modern svensk ekonomisk historia: Tillväxt och omvandling under två sekel*. Stockholm: SNS förlag

Warner, Michael (red) (1993): *Fear of a queer planet*. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press

Wendt Höjer, Maria och Cecilia Åse (1996): *Politikens paradoxer: En introduktion till feministisk politisk teori*. Lund: Academia adacta

Wikander, Ulla (red) (1994): *Det evigt kvinnliga: en historia om förändring*. Lund: Studentlitteratur

Wikander, Ulla (1991): *Delat arbete, delad makt: om kvinnors underordning i och genom arbetet*: en historisk essä. Uppsala: Department of Economic History

Wikander, Ulla (1999): *Kvinnoarbete i Europa 1789-1950: genus, makt och arbetsdelning.* Stockholm: Atlas

Wohlfeil, Joakim (2002): ”Homoadoption utlöser panik” i *Svenska Dagbladet* 2002-06-05

Åmark, Klas och Klaus Misgeld, Karl Molin, Villy Bergström (red.) (1989): *Socialdemokratins samhälle: SAP och Sverige under 100 år: 16 forskare om socialdemokratins poltik och samhälle.* Stockholm: Tiden

Åmark, Klas och Korpi Walter (2000): ”Välfärdsstat i brytningstid. Genus och klass. Ojämlikhet och arbetslöshet” i *Häften för Kritiska studier* nummer 2 2000

Åslund, Leif (1994): *Tal i tiden*. Stockholm: Natur och kultur